

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»

ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «Магістр»

на тему:

**РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ
ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Виконала: студентка II курсу магістратури,

61 групи

спеціальності 013 “Початкова освіта”

Горєлова Оксана Володимирівна

Науковий керівник:

к.пед.н., доцент Дженджеро Оксана Леонідівна

Роботу подано до розгляду «__» _____ 2023 року.

Студентка

(підпис)

Оксана ГОРЄЛОВА

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

Оксана ДЖЕНДЖЕРО

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від «__» _____ 2023 р.

Студентка допускається до захисту роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Горєлова О.В. Розвиток комунікативної компетентності молодших школярів у процесі застосування ігрових технологій на уроках літературного читання. – Магістерська робота студентки VI курсу факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв, спеціальність 013 Початкова освіта, Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка, 2023.

У магістерській роботі здійснено теоретичне та практичне дослідження проблеми формування комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку засобами театральної діяльності, що знайшло відображення в її теоретико-методологічному обґрунтуванні й експериментальній перевірці. Під час роботи з'ясовано, що основне завдання формування комунікативної компетентності учнів вирішується на уроці. Досліджено, що сучасні підходи до вивчення початкових курсів літературного читання передбачають розвиток у дітей молодшого віку комунікативної компетенції – уміння спілкуватися за допомогою мови в будь-якій життєвій ситуації, використовуючи мову як засіб спілкування, пізнання та розуміння твору, навколишньої дійсності. Визначено, що уміння комунікувати залежить від компетенцій і навичок, які педагоги формують у дітей, використовуючи різні види навчальної роботи.

Під час експерименту використано методику «Ситуативний діалог», методику «Діагностика мовленнєвого етикету» та тест на визначення рівня комунікативних здібностей у спілкуванні.

Результати дослідження використання театралізованих ігор на уроках літературного читання в початкових класах підтверджують, що ця технологія сприяє розвитку комунікативних здібностей, допомагає учням вільно почувати себе у різних мовленнєвих ситуаціях.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компетенція, ефективна особистість, спілкування, розвиток особистості, театралізовані ігри, ігрова технологія, навчальні ігри.

ANNOTATION

Horielova O.V. Development of junior schoolchildren's communicative competence in the process of applying game technologies in literary reading lessons.

Master's thesis of the VI year student of the Faculty of Preschool, Primary Education and Arts, speciality 013 Primary Education, T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", 2023.

The master's thesis conducted a theoretical and practical study of the problem of forming the communicative competence of primary school children by means of theatrical activity, which is reflected in its theoretical and methodological substantiation and experimental verification.

In the course of the study, it was found that the main task of forming pupils' communicative competence is solved in the classroom. It has been researched that modern approaches to the study of elementary courses of literary reading involve the development of young children's communicative competence - the ability to communicate through language in any life situation, using language as a means of communication, knowledge and understanding of the work and the surrounding reality. It is determined that the ability to communicate depends on the competences and skills that teachers form in children using different types of educational work.

During the experiment, the methodology "Situational dialogue", the methodology "Diagnostics of speech etiquette" and the test to determine the level of communicative abilities in communication were used.

The results of the study of the use of theatrical games in primary school literary reading lessons confirm that this technology contributes to the development of communicative abilities, helps students to feel free in different speech situations.

Keywords: communicative competence, competence, effective personality, communication, personality development, theatrical games, game technology, educational games.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I	
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	13
1.1. Історико-педагогічний аспект формування комунікативної компетентності учнів.....	13
1.2. Теоретико-методичні засади формування комунікативної компетентності учнів.....	24
1.3. Загальна характеристика ігрових технологій.....	33
Висновки до розділу I.....	42
РОЗДІЛ II	
ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	43
2.1. Стан роботи з формування комунікативної компетентності засобами ігрових технологій у шкільній практиці.....	43
2.2. Вимірювання показників сформованості комунікативної компетентності в учнів 4-го класу на констатувальному етапі дослідження.....	58
2.3. Методика розвитку комунікативної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання за допомогою театралізованих ігор та ефективність її застосування.....	67
Висновки до розділу II.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. Стрімка динаміка сучасного світу зумовлює необхідність сталого впровадження інновацій у процес освіти нового покоління задля формування життєвих компетентностей і ціннісних орієнтирів, потрібних для успішної самореалізації осіб, які навчаються. Оскільки кількість інформації, що обертається в сучасному світі, зростає блискавично, уміння людей оперативно сприймати будь-яку форму мовлення, орієнтуватися в інформаційному просторі, володіння практичними навичками і вміннями, необхідними для успішної реалізації всіх типів мовленнєвої діяльності, стали критично важливими.

Відповідно, змін зазнала парадигма української шкільної освіти, відбулася переорієнтація на підготовку учнів до застосування знань, умінь, навичок у реальному житті, провідні науковці й учителі-практики сконцентрували увагу на компетентнісному підході, який став підґрунтям прийнятих у 2018 році нових стандартів освіти, зокрема й початкової.

Ці стандарти ґрунтуються на Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя. У робочій програмі Єврокомісії «Ключові компетенції для навчання впродовж життя» визначено вісім груп ключових компетенцій, кожна з яких містить визначення та перелік пов'язаних знань (knowledge), навичок і цінностей (skills and attitudes): рідномовне спілкування, іншомовне спілкування, математичні здібності та базові здібності в галузі науки та техніки, цифрові здібності, здібності до навчання, взаємовідносини, міжкультурні та соціальні здібності, громадянські здібності, підприємливість, здатність до культурного самовираження [48].

Українські дослідники в галузі компетентнісного підходу розрізняють такі ключові компетентності: інформаційну, психосоціальну, громадянську, комунікативну, методологічну, життєву, професійну, рефлексивну [8].

Запроваджені зміни викладено в концепції «Нової української школи» [29]. Визначені в документі десять основних компетентностей є

пріоритетними у формуванні й розвитку особистості: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя [29, с.11-12].

Як зазначила експериментальна освіти і науки України (2016-2019) Лілія Михайлівна Гриневич, компетентність – це динамічне поєднання знань, способів мислення, поглядів, цінностей, умінь, навичок та інших особистих якостей, які визначають здатність людини успішно здійснювати професійну діяльність та/або діяльність з підвищення кваліфікації. [29].

Компетентнісний підхід в освіті тісно пов'язаний з проблемним, особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчально-виховного процесу, адже покликаний розвивати особистість і може бути реалізованим лише під час практичної діяльності кожного учня.

У першу чергу вчителі повинні поставити перед собою перспективну мету – не підготувати дітей до «завтрашніх» окремих курсів, а підготувати до самостійного життя, тобто розкрити творчий потенціал учнів, створити умови для розвитку дітей. Виховати творчу особистість, яка вміє формувати власну думку, вирішує проблеми, вміє самостійно здобувати освіту [28].

Окремим аспектом сучасних українських наукових розвідок із загальних проблем визначення й формування компетентностей є аналіз комунікативної компетентності як найвищого щабля ієрархії здібностей, що являє собою комплексне використання вербальних і невербальних засобів у комунікативних цілях, уміння спілкуватися в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, комунікативну ініціативу [28],[50]. Комунікативна компетентність дає змогу вільно володіти ситуацією, і ключовим елементом у цьому є мова.

У Державному освітньому стандарті нової початкової школи (освітня галузь «Мова і література») зроблено акцент на те, що мовні і мовленнєві знання у початковій освіті є не метою, а важливим засобом та основою для формування у молодших здобувачів освіти комунікативної компетентності. Завдання ж полягає в тому, щоб систематично отримувати інформацію, яка свідчить про рівень сформованості основних мовних компонентів (фонології, лексики, граматики та творчого змісту) та загальної мовної освіти молодших школярів, усвідомлення ними мовних явищ, з метою інтеграції рецептивних видів мовленнєвої діяльності з продуктивною діяльністю, що поєднує розвиток комунікативної компетенції з соціолінгвістичною та прагматичною компетенцією [19].

Зосереджуючись на ефективному підході до змісту освіти, який передбачає підготовку учнів до застосування знань, умінь, навичок та різних видів роботи у реальному житті, у вимогах до рівнів загальної освіти учнів зроблено переорієнтацію освітнього процесу з репрезентації набутих знань та розв'язування завдань на рівні відтворення, на те, щоб учні вміли сформулювати та висловити свою думку щодо прочитаного, вміли висловлювати своє ставлення до певних подій, фактів, особистостей, процесів, оцінювати наукові висновки, порівнювати, вміли узагальнювати тощо [19].

Усього цього не можливо досягти без розвитку комунікативної компетентності. На сучасному етапі формування початкової освіти ця проблема залишається актуальною і однією з найважливіших, що обумовлено новим підходом до феномена вербального спілкування як змістового аспекту соціальної взаємодії, в якій відбувається усебічний розвиток особистості — психічний, соціальний й інтелектуальний [39].

На важливості мовленнєво-комунікативного розвитку школярів наголошували ще понад 100 років тому видатні українські педагоги Софія Русова та Іван Огієнко. Комунікативні вміння і процес їх формування й розвитку є предметом дослідження низки вітчизняних науковців і методистів сучасності, серед яких А. Богуш, М. Пентилюк, Г. Сагач, Г. Шелехова, С.

Пенькова, О. Дженджеро. Різноманітні аспекти комунікативного розвитку учнів початкових класів висвітлювали у своїх роботах І. Гудзик, О. Савченко, Н. Полуктова, С. Дубовик, К. Пономарьова, К. Крутій, Г. Демидчик, М. Пентиліук, Н. Притулик та інші.

Для формування комунікативної компетентності в початковій школі надзвичайно актуальне використання ігрових технологій. Адже комунікативні ігри – це спеціально створені ситуації, що імітують дійсність, з яких учням потрібно знайти правильний вихід. Використання елементів гри на уроках літературного читання забезпечує проведення уроків за найсучаснішими загальнопедагогічними, психолого-педагогічними вимогами, оскільки ігри враховують вікові та індивідуальні особливості учнів.

Використання різноманітних видів театралізованих ігор на уроках з літературного читання, насиченість їх художньою інформацією стає основою активного розвитку мовлення. Навчити дітей молодшого шкільного віку фантазувати, уявляти, приміряти на себе різні ролі, активно спілкуватися та розвивати свій словниковий запас є головною передумовою для їхнього майбутнього успіху, оскільки в цьому процесі розвиваються основні елементи спілкування, взаємодії, артикуляції та донесення своєї думки до інших. Для цього використовується захоплива у дітей діяльність – процес імпровізації з використанням сценічних елементів. Це імпровізація персонажів сценок, казок, байок тощо. Діапазон реалізації театралізованих та ігрових методів навчання досить розлогий: від поступового застосування на уроці у вигляді театралізованих ігор до міні інсценізацій.

Аналіз шкільної практики показує, що ігрові технології, зокрема театралізовані ігри, на уроках літературного читання майже не використовуються з метою формування комунікативної компетентності або мають фрагментарний характер, тому що вчителі не ознайомлені з методикою організації подібних занять, у них відсутня належна теоретична й методична база для послідовного й систематичного використання ігор. Вибір теми кваліфікаційної роботи **«Розвиток комунікативної компетентності**

молодших школярів у процесі застосування ігрових технологій на уроках літературного читання» обумовлюється недостатністю теоретично обґрунтованої системи з умов формування комунікативної компетентності молодших школярів і недостатньою розробкою методики її цілеспрямованого удосконалення.

Таким чином, потреба удосконалення змісту і методів компетентнісного навчання рідної мови в початкових класах, важлива роль театралізованих ігор у формуванні й розвитку комунікативних умінь, відсутність науково-методичної розробки з проблеми розвитку комунікативної компетентності молодших школярів засобами ігрових технологій визначили актуальність теми та її вибір.

Об'єкт дослідження: освітній процес в початковій школі.

Предмет дослідження: ігрові технології як засіб формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання.

Мета дослідження: науково обґрунтувати методику й розробити систему вправ і завдань щодо формування комунікативної компетентності четвертокласників засобами театралізованих ігор на уроках літературного читання.

Завдання дослідження:

1. Дослідити історико-педагогічний аспект та теоретичні основи формування комунікативної компетентності школярів.
2. Схарактеризувати психолого-педагогічні особливості використання ігрових технологій у початкових класах
3. Проаналізувати сучасний стан розвитку комунікативної компетентності на уроках літературного читання.
4. Виміряти показники сформованості комунікативної компетентності в учнів 4-го класу.

5. Розробити методiku формування комунікативної компетентності четвертокласників засобами театралізованих ігор на уроках літературного читання та експериментально перевірити її ефективність.

Методи дослідження:

а) теоретичні – аналіз, порівняння, синтез, узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної та навчально-методичної літератури з проблеми дослідження;

б) емпіричні – цілеспрямоване педагогічне спостереження та аналіз уроків літературного читання; вивчення продуктів мовленнєвої діяльності учнів: висловлювання, тексти, бесіди, рольові ігри; узагальнення передового педагогічного досвіду та педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), порівняльні методи, кількісний та якісний аналіз.

Практичне значення: на основі проведеного дослідження видано посібник «50 дидактичних ігор-вправ для розвитку комунікативних умінь молодших школярів».

База проведення дослідно-експериментальної роботи. Дослідницьку роботу було проведено особисто автором на базі Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів №4. До експерименту було залучено 28 учнів 4-го класу. Вірогідність висновків і результатів дослідження забезпечена реалізацією методологічних і теоретичних підходів згідно з поставленою метою і завданнями; проведенням експерименту в умовах контролю, усебічним якісним і кількісним аналізом експериментальних даних; особистою участю автора в дослідно-експериментальній роботі; практичною апробацією результатів дослідження.

Апробація дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на V Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності» (29-30 вересня 2022 року, ТОКІППО), III Міжнародній науково-практичній конференції «Modern Trends in The Development of Science and

Technology» (12-13 грудня 2022, м.Інсбрук, Австрія), IX Міжнародній молодіжній науково-практичній інтернет-конференції «Наука і молодь в XXI сторіччі» (30 листопада 2023 року, Полтавський університет економіки і торгівлі), на Всеукраїнської онлайн-конференції з міжнародною участю «Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації» (30 травня 2023, НУ «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова як чинник національної державності» (24 листопада 2023 року, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського), звітних засіданнях кафедри мов і методики їх викладання НУ «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка (протягом 2022-2023 рр.), науково-методичному об'єднанні вчителів початкових класів Старокостянтинівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №4.

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 7 науково-методичних праць, із них 1 фахова стаття (журнал категорії Б), 5 тез, 1 навчально-методичний посібник.

Структура роботи: дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменування), 12 додатків на 16 сторінках. Ілюстративний матеріал подано на 13 рисунках. Основний зміст роботи викладено на 85 сторінках, загальний обсяг – 107 сторінок.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Історико-педагогічний аспект формування комунікативної компетентності учнів

Нинішнє суспільство висуває нові вимоги до освіти, однією із яких є розвиток особистості, здатної приймати екстраординарні рішення та ефективно будувати відносини в реальності, що швидко змінюється. Умотивованість, самостійність, креативність, здатність адаптуватися до швидких змін – ці риси особистості настільки важливі на сучасному етапі історичного розвитку, що їх формування потребує впровадження нових підходів до процесу навчання. Люди мають розвивати свою компетентність у всіх сферах свого життя.

Відповідно до ефективного підходу до змісту освіти, що акцентує на підготовці учнів до застосування знань, умінь, навичок у реальному житті, у вимогах до рівнів загальної освіти учнів відбулася переорієнтація освітнього процесу з демонстрації набутих знань та виконання завдань на рівні відтворення, на продуктивний рівень, де учні мають уміти сформулювати та висловити свою думку щодо прочитаного, висловити своє ставлення до окремих фактів, особистостей, подій тощо [19].

Проаналізувавши історико-педагогічний аспект окресленої в дослідженні проблеми, ми дійшли висновку, що необхідно приділити увагу розгляду основних понять, зокрема «компетентність», «компетенція» тощо.

Ідея компетентнісної освіти є предметом наукових досліджень багатьох учених (А. Хуторського, В. Болотова, В. Краєвського, В. Серікового, І. Зимньої та ін.). З характеристиками її компонентів можна ознайомитися в дослідженнях вітчизняних вчених: В. Свистун, В. Ягупова, О. Дженджеро, О. Локшиної, О. Пометун; О. Савченко розкриває здатність до навчання як ключову компетентнісну характеристику загальної середньої освіти; К.

Корсак, О. Овчарук, Я. Кодлюк проаналізували сучасні тенденції розвитку змісту освіти за кордоном.

На думку провідних українських дослідників, компетентісно орієнтоване навчання характеризується навчанням, орієнтованим на кінцеві результати, а не на початкові; у першу чергу враховується здатність виконувати практичні завдання, але також враховуються заняття та навчання у виробничих умовах, у всякому разі хоча б частини навчання на робочому місці [9].

За словами В. Болотова, ставити на перше місце не обізнаність учня, а здатність знаходити рішення для вирішення проблеми – це і є компетентісний підхід [8].

Василь Сухомлинський залишив нам у спадщину багато напрацювань для розвитку комунікативної компетентності та розвитку зв'язного мовлення в молодших школярів. Своєю універсальністю, різноманітністю вражають його творчі доробки. Важко уявити процес навчання без реальних умінь і навичок. Василь Олександрович має на увазі вміння спостерігати за явищами навколишнього світу, міркувати, висловлювати думку про побачене, думати, спостерігати, читати, писати. Ці вміння та навички є основою для розвитку комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку, а їх зв'язне мовлення часто є важливою частиною комунікативних навичок особистості [56].

Відомий педагог вважав, що вміння вільного володіння мовою, а також відчуття краси слова потрібні кожній людині. Той, хто вміє серцем відчувати красу слова і передати словами найтонші нитки людської думки і досвіду, підніметься до рівня справжньої людської культури. Навпаки, низька мовленнєва культура збіднює духовний світ людини. «Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості»» [56, с. 653].

Компетентісний підхід означає, що домінувальна освітня парадигма, заснована на розширених знаннях, поступово змінюється, а формування

навичок створює умови для оволодіння компетенціями, а це означає, що випускники будуть здатні до виживання та будуть мати стійкість у сучасних багатовекторних соціально-політичних, ринкових економічних й інформаційно-комунікаційних природніх умовах [51].

Визначення компетентнісного підходу можна знайти і в Законодавстві України. Так, у відповідному Наказі Міністерства освіти та науки України зазначається, що компетентнісний підхід включає в себе «визначення й формування в учнів компетентностей, що дають можливість особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистого успіху. Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які мають бути деталізованими в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відносин за навчальними галузями та життєвими сферами... оскільки компетентності є невід'ємною складовою особистості...» [38].

Розглянемо визначення термінів «компетенція», «компетентний», «компетентність», що пропонує «сучасний тлумачний словник за редакцією В. Бусела:

– компетенція – добра обізнаність у чомусь; коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, які набуті завдяки навчанню;

– компетентний – який має достатні знання в певній галузі, добре обізнаний, тямущий; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має певні повноваження, повноправний, повновладний;

– компетентність: як здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання;

– бути компетентним – вміти мобілізувати в даній ситуації здобуті знання і досвід» [10].

О. Пометун розкриває загальновизнану для сучасного українського педагога термінологію та трактування окремих концептуальних положень

компетентнісного підходу. До них належать ті, що пов'язані з поняттям «ключові компетентності», а саме:

- ключові компетентності – це об'єктивна категорія, яка містить комплекс суспільно визнаних певних рівнів знань, умінь, навичок, стосунків тощо, які можуть бути застосовані до широкого кола людської діяльності;
- ключові компетентності – це інтегральні характеристики якості підготовки суб'єкта, пов'язані зі здатністю цілеспрямовано застосовувати набір знань, компетенцій, навичок і відносин, що стосуються питань конкретного міждисциплінарного масштабу [46].

Науковиця й методистка вказує на те, що під компетентністю можна розуміти набір спеціально структурованих знань та умінь, навичок та ставлень, які здобуває людина в процесі навчання, що дає можливість людям визначити (відповідно до контексту) та ідентифікувати проблеми, і вирішити їх в певній галуззі своєї діяльності. Компетенція, на думку вченої – комплексне поняття, що включає наступні аспекти: ступінь готовності до визначення цілей. Людина використовує ці компетентності відповідно до умов і потреб для виконання різних видів діяльності. Компетентна людина буде використовувати ті стратегії, які, на її думку, доступні для виконання завдання [45].

Н. Мойсеюк зазначає, що варто розрізняти поняття «компетентність» та «компетенція» з огляду на вітчизняні мовні стереотипи. Термін «компетенція» традиційно вживається в значенні «коло влади», яке асоціюється з обізнаністю, авторитетом і кваліфікацією. Виходячи з цього, Н. Мойсеюк вважає доцільним вживати термін «компетентність», в розумінні педагогічної значимості [36].

Велике значення має думка вченого А. Хуторського щодо відмінності понять «компетенція» і «компетентність». Компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості: знань, умінь, навичок, способів діяльності, які стосуються кола предметів і процесів і необхідні для пов'язаної з ними якісної продуктивної діяльності. Компетентність – коли особа володіє

підходящою компетенцією, включаючи її особисте відношення до неї та виду діяльності [60].

Тобто, на думку А. Хуторського, під компетенцією потрібно розуміти встановлену вимогу, норму навчальної підготовки учнів, а під компетентністю – фактично сформовані риси учнів та мінімальний досвід роботи.

Однак не всі вітчизняні вчені підтримують таку позицію, стверджуючи, що обидва терміни мають право створювати певну роль у педагогічній науці, але кожен має мати своє визначення. Спроби дослідників дати визначення цим поняттям свідчать про різне розуміння їх значення. Для демонстрації нашої позиції наведемо інші трактування поняття «компетенція».

За словами С. Шишова, під компетенцією слід розуміти загальні здатності, що базуються на знаннях, досвіді, цінностях і схильностях, здобутими за час навчання [62].

Під компетенцією Н. Бібік розглядає сукупність взаємопов'язаних якостей таких як: знання, вміння, навички, способи діяльності особи, які пов'язані з колом необхідних об'єктів та процесів для того, щоб правильно та якісно застосовувати їх на практиці [7].

Кандидатка педагогічних наук Г.С. Данилова під компетентністю розуміє здатність розв'язувати проблеми та брати на себе відповідальність за їх виконання під час реалізації покладених обов'язків [18].

На думку провідних українських науковців, компетенції включають не лише професійні знання, вміння та професійний досвід, а й ставлення до роботи, певні очікувані нахили, інтереси та бажання, здатність результативно використовувати знання та вміння, а також особистісні якості для забезпечення досягнення бажаного результату на особистому робочому місці в конкретному робочому середовищі [40].

Дослідник Н. Сир'ятов стверджує, що під компетентністю слід розуміти сукупність особистих здібностей, професійних навичок і знань, наявність середньої освіти (базової) та досвіду роботи, стан здоров'я працівника,

навички, необхідні для виконання професійної діяльності в діапазоні певної професії [52].

На думку професора В. Ягупова, компетентність означає готовність до виконання певної професійної діяльності та наявність якостей професійного спрямування, які сприяють цій діяльності [63].

На думку Г. Селевка, компетентність – це неодмінна якість особистості, що проявляється в її майстерності, придатності та готовності до діяльності, яка опирається на знання і досвід, які здобуті у процесі навчання та розвитку в соціумі й зорієнтована на самостійність та успішність у роботі [51].

Отже, у визначенні поняття «компетентність» необхідно виокремити сутнісні характеристики, які наводять сучасні науковці:

- здатність особи приймати рішення;
- особистісні якості особи для забезпечення бажаних результатів на робочому місці;
- набір особистих компетенцій, необхідних для виконання професійних обов'язків;
- володіння відповідними компетенціями та ставленням до предмета діяльності;
- Загальна якість особистості, що виражається в здатності та готовності до діяльності [54].

Компетентності – це комплексні здібності, набуті людиною в процесі навчання, які складаються зі знань, досвіду, цінностей і ставлень і можуть бути повністю реалізовані на практиці.

Комунікативна компетенція – здатність індивіда застосовувати знання мови в конкретному спілкуванні, спосіб взаємодії з людьми та подіями навколо нього та на відстані, уміння працювати в команді, володіння різними соціальними ролями [19].

Вважаємо за доцільне спроектувати компетентнісний підхід на проблему розвитку особистості.

Так, Мартін дель Буї з університету Ов'єдо, Сан-Франциско, який з 1996 року працює над концепцією «Ефективна особистість проти компетентісної особистості», розробив інтегровану програму розвитку ефективної особистості в освітньому контексті. Ефективну особистість він описує чотирма вимірами: перший вимір – Хто я? (самопізнання, самооцінка). Ми назвали цей вимір «Цінні якості». Другий вимір – Чого я хочу? Мої очікування? Ми назвали цей вимір «Запити». Третій вимір – Які я маю проблеми? Як їх вирішити? Ми назвали цей вимір «Стимули». Четвертий вимір – Як мені спілкуватися з іншими? Як бути наполегливим? Ми назвали цей вимір «Взаємовідносини». Мартін дель Буї вважає, що саме ці виміри потрібні для освітньої реформи [58].

Розглянувши запропоновані М. дель Буї виміри щодо десяти ключових компетентностей НУШ [29], пропонуємо таке їх умовне зіставлення:

- «цінні якості» – інформаційно-цифрова компетентність, екологічна грамотність і здорове життя, уміння спілкуватися державною та іноземними мовами,
- «запити» – підприємливість, уміння навчатися впродовж життя, уміння спілкуватися державною та іноземними мовами,
- «стимули» – математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, уміння спілкуватися державною та іноземними мовами,
- «взаємовідносини» – соціальні і громадянські компетентності, загальнокультурна грамотність, уміння спілкуватися державною та іноземними мовами.

Ефективну особистість він описує чотирма вимірами:

- 1 вимір – Хто я? (самопізнання, самооцінка). Ми назвали цей вимір «Цінні якості».
- 2 вимір – Чого я хочу? Мої очікування? Ми назвали цей вимір «Запити».
- 3 вимір – Які я маю проблеми? Як їх вирішити? Ми назвали цей вимір «Стимули».

- 4 вимір – Як мені спілкуватися з іншими? Як бути наполегливим? Ми назвали цей вимір «Взаємовідносини».

Мартін дель Буї вважає, що саме ці 4 стержні потрібні для змін в освітній реформі [58].

Це 10 ключових компетентностей – тих, які кожному необхідні для розвитку, особистої реалізації, діяльної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні гарантувати особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя. І, як бачимо, кожен вимір містить вміння спілкуватися державною та іноземними мовами. У концепції Нової школи ці компетентності стоять на найвищому рівні і саме першою стоїть: «спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. Це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування» [29].

Різні життєві навички – це комунікативні навички, здатність встановлювати та підтримувати необхідні зв'язки з іншими. Ефективне спілкування характеризується розумінням партнерами один одного, кращим розумінням ситуації та теми спілкування. Комунікативна компетентність розглядається як внутрішня ресурсна система, необхідна для встановлення ефективного спілкування в певному діапазоні міжособистісних ситуацій.

Під комунікативними здібностями дітей молодшого шкільного віку розуміють здатність використовувати рідну мову як засіб вербальної взаємодії в оточенні, знаходити своє місце серед людей, розуміти інших і бути зрозумілими іншими, узгоджувати свої бажання спілкуватися з іншими. Зміст комунікативної компетентності:

- усвідомлення дітьми способів і засобів мовленнєвої взаємодії (мови та спілкування);

- адекватність вибору доступних навичок і компетенцій та їх застосування для мовної взаємодії;
- позиціювання в контексті спілкування (вибір мовної та вербальної взаємодії посиляючись на контекстний контент, учасників, власні погляди);
- Складне, різноманітне, творче використання мовленнєвих та немовленнєвих засобів відповідно до встановлених цілей.

На нашу думку, навички роботи з людьми допомагають розвитку життєвих навичок, таких як:

1) Навички ефективного спілкування:

- вміння слухати;
- вміння чітко висловлюватись;
- вміти висловлювати свої почуття відкрито, без хвилювання та докорів;
- опанувати невербальну комунікацію (жести, міміка, інтонація тощо);
- адекватні відповіді на критику;
- уміння просити про допомогу чи послугу.

2) Навички емпатії:

- здатність розуміти потреби та проблеми інших;
- уміння виражати це розуміння;
- вміння зважати на почуття інших, уміння пропонувати допомогу та підтримку;

3) Навички спільної діяльності та співпраці:

- вміння бути «командним гравцем»;
- здатність визнавати внесок інших у спільну роботу;
- уміння адекватно оцінювати свої можливості та свій внесок у спільну діяльність.

Розвиток комунікативних навичок починається тоді, коли дитина набуває вміння підтримувати зв'язок із партнером по спілкуванню, дотримуючись встановлених правил етикету. У повсякденному житті діти спостерігають і наслідують приклади спілкування дорослих, дітей тощо. Мовлення та взаємодія відбуваються здебільшого в навчанні, ігрових

ситуаціях та самообслуговуванні, де діти не лише використовують зразки мовлення, а й створюють власні форми комунікативної поведінки.

Комунікативні та ситуативні завдання подаються у формі діалогів, роздумів, розповідей, пропозицій. Різні за типом, змістом і складністю навчальні ситуації допомагають учням зв'язно будувати висловлювання, спонукають до роздумів, сприяють безперервному розвитку мисленнєвих операцій і реалізації світоглядного компонента виховної функції навчання, розвивають мислення, зосередженість і, головне, також виконують здоров'язбережувальну функцію: допомагають підтримувати психічне та соціальне здоров'я. Завдання такого змісту можуть складатися вчителем на основі народної творчості, художніх творів, а також життєвих ситуацій, притаманних основним видам діяльності молодших школярів.

Отже, наразі не існує єдиного визначення поняття комунікативної компетентності. Це зумовлено тим, що, по-перше, у науковій літературі недостатньо чітко розмежовані терміни «компетентність» і «компетенція», а по-друге, комунікативна компетентність являє собою феномен поєднання мовного, когнітивного, психологічного та соціального аспектів.

Очевидно, що не всі позиції є узгодженими. Це можна пояснити методологійними відмінностями, що базуються на характері компетентнісного підходу до концептуалізації просторового різноманіття: для вітчизняних дослідників – потреба наукового обґрунтування актуальних концепцій, за кордоном – визначення компетентності в межах багатоаспектного соціального діалогу [6].

Узявши до уваги науковий доробок лінгвістів і методистів, відзначимо, що поняття «компетентність» і «компетенція» є спорідненими, але не рівнозначними. «Компетенції – це соціальні норми і вимоги, що включають уміння, знання, навички, певний досвід та способи діяльності. Компетенції самі по собі не є рисою особистості. Вони стають нею в процесі засвоєння і рефлексії учня і трансформуються в компетентність» [6].

На рівні школи компетенція – це загальна соціальна норма, зразок, правила; сукупність знань, умінь і навичок, якими учні повинні оволодіти відповідно до чинної програми, освітніх цілей і завдань. Компетентність – результат навчальної діяльності вчителя – ознака особистості; те, що учень знає й уміє; чим він оволодів у процесі учіння; його власний набутий рівень знань, умінь і навичок, індивідуальний досвід реалізації набутих компетенцій. Комунікативна компетентність учня – це сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах й обставинах із різними комунікантами, а також знання вербальних і невербальних засобів взаємодії, умінь та навичок ефективного застосування їх у конкретній ситуації спілкування. Комунікативна компетентність виявляється в уміннях особистості використовувати мову в конкретній ситуації спілкування [35].

Процес формування комунікативної компетентності поєднує в собі такі складники: засвоєння знань про способи взаємодії з людьми; оволодіння уміннями і навичками використовувати засоби мови в усному мовленні; розвиток діалогічного і монологічного мовлення; оволодіння культурою усного і писемного мовлення; засвоєння норм мовленнєвого етикету в ситуаціях навчального та побутового спілкування; опанування навичок роботи в групі, колективі; розвиток здібностей навчальної співпраці; оволодіння різними соціальними ролями; формування уміння критично оцінювати думки і дії інших людей [42].

Комунікативна компетентність структурно неоднорідна. У своїй роботі доцільним вважаємо спиратися на її тлумачення як родового поняття, що містить у своїй структурі видові (мовну, мовленнєву, соціокультурну, стратегічну) компетентності [17].

Тож у складі комунікативної компетентності учнів молодшої ланки виокремлюємо мовну, мовленнєву, соціокультурну та діяльнісну компетентності. Відповідно, комунікативна компетентність полягає не тільки в оволодінні необхідною кількістю мовних знань і мовленнєвих умінь, а й у формуванні умінь практичного використання мови в процесі мовленнєвої

діяльності. Комунікативна компетентність молодшого школяра виявляється в умінні та готовності спілкуватися з людьми різного віку і статусу, розуміти й відтворювати прослухану та прочитану інформацію, змістовно й грамотно висловлювати свої думки в усній і письмовій формах, вільно використовувати мову в різних ситуаціях.

1.2. Теоретико-методичні засади формування комунікативної компетентності учнів

Головною метою української освіти в початковій школі є розвиток комунікативних здібностей учнів, а основою комунікативних здібностей є комунікативні здібності, сформовані на основі мовних умінь і навичок [18].

Компетентність – це набагато ширше поняття, ніж компетенція. Воно включає когнітивно-когнітивний, мотиваційний, регулятивний і реляційний компоненти. [24]

У результаті роботи семінару-практикуму МОН України та проєкту ПРООН «Освітня політика та освітня «рівність»» визначено зміст поняття «компетенція»:

Компетентність — це комплексна характеристика якості людини, продуктивний блок, утворений досвідом, знаннями, навичками, ставленням і поведінковими реакціями [27].

На думку С.О. Скворцової, компетентність будується на поєднанні взаємопов'язаних когнітивних установок і практичних умінь, цінностей, емоцій, елементів поведінки, знань і навичок, які всі можуть бути мобілізовані для позитивних дій. Вона зазначила, що компетентність фактично визначає взаємовідносну систему набутих знань, умінь і навичок, уміння їх ефективно використовувати в практичній діяльності [54].

У педагогіці було багато спроб дати визначення поняттю «компетентність» з точки зору освітян. Нам імпонує такий загальний підхід: готовність здобувачів освіти використовувати набуті знання, навчальні навички та вміння, способи діяльності для вирішення практичних і

теоретичних завдань. Як зазначає О. Дженджеро, найвищу сходинку в ієрархії здібностей займає комунікативна компетентність тому, що вона є метою всієї освіти, як через фундаментальну частину культури спілкування, так і через новий підхід до феномену усного спілкування як значущого аспекту соціальної взаємодії, психологічного, соціального аспекту, через який відбувається інтелектуальний розвиток [20]. Тому завдання сучасного вчителя – не просто надати дітям інформацію, а навчити її використовувати в тій чи іншій ситуації, збагатити словниковий запас, виробити культуру мовлення, вміння складати висловлювання та стилістично їх оформляти, надавати для мови «райдужний» колір.

Тому для досягнення хороших результатів у розвитку комунікативних здібностей молодших школярів необхідно формувати різноманітні види мовленнєвої компетенції: аудіювання, говоріння, читання. Дані, наведені в дослідженнях Ф.С. Бацевича, свідчать про важливість розвитку видів мовної діяльності. Науковець стверджує, що приблизно 42% мовленнєвої діяльності людини становить аудіювання, 30% – говоріння, 15% – читання, приблизно 11% – письмо. За цими даними більше 70% часу людина витрачає на спілкування з оточенням [5].

І.А. Зязюн дає широке визначення поняття «компетентність» (від лат. *competentis* – «здібний»), розкриваючи його в соціально-освітньому контексті, стверджуючи, що компетентність є продуктом життєтворчої діяльності, ініційованої самою людиною через навчальний процес [28]. О. Я. Савченко під результативним діяльним характером освіти розуміла сукупність спеціально встановлених зв'язків між знаннями, вміннями, навичками, ставленнями, певним досвідом, набутим в процесі навчання, особистісного пізнання та життєвого досвіду [50]. Ключові компетенції пропонуються як об'єктивна категорія, яка охоплює соціально визнані рівні знань, здібностей, навичок і ставлень, які можуть бути застосовані до широкого діапазону людської діяльності. Ключові компетентності включають здатність до навчання та загальнокультурну, громадянську, здоров'язбережувальну, комунікативну,

підприємницьку компетенцію. У сучасній науковій літературі немає єдиної думки з цього приводу. Деякі вчені (О.М. Леонтьєв, І.О. Зимня) вважають «спілкування» і «комунікацію» синонімами. Г. М. Андрєєва зазначала, що «комунікація» є невід'ємною частиною спілкування, яка є спільною діяльністю з обміну інформацією між учасниками [1].

Дотримуючись точки зору сучасних дослідників, термін «комунікація» буде розумітися не тільки як засіб отримання та передачі інформації, а і як процес взаємодії, сприйняття та пізнання себе та людей. З психологічної точки зору спілкування молодших здобувачів освіти характеризується великою кількістю рухів і жестів. Діти молодшого шкільного віку ще не вміють стисло і точно будувати свої розповіді. Вони часто перемикаються з однієї теми на іншу. Емоції не грають великої ролі в їх спілкуванні [34]. Молоді школярі не мають самоконтролю. Часто в їхніх голосах відчувається впевненість, яка зникає майже відразу, коли до розмови приєднується дорослий. Спілкування завжди динамічне. Однак мотивація не завжди виникає сама по собі в умовах навчання.

Формування комунікативної здатності молодших школярів потребує створення умов для того, щоб у дітей виникло бажання і потреба говорити, висловлювати свої почуття, тобто поставити учнів у «запропоновану ситуацію». У класі необхідно створити хорошу психологічну атмосферу, виховувати доброзичливі стосунки, інтерес до роботи також сприятиме мотивації комунікації. Епізодичний характер спілкування є однією з важливіших психологічних характеристик [25]. Розвиваючи в учнів здатність спілкуватися, необхідно застосовувати всі види їх діяльності для розвитку зв'язного мовлення. Принцип ситуативності реалізується відповідно до характеру уявлюваної (або умовної) мовленнєвої ситуації [44]. Спілкування – це не просто передача інформації від однієї людини до іншої. Спілкування є необхідною умовою розвитку людського суспільства [3].

В основу методики навчання учнів мовлення в сучасній школі покладено теорію мовленнєвої діяльності, концепцію якої виклали видатні вчені Л.С.

Виготський, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія, М.І. Жинкін та ін. Ці ідеї практично реалізовані у творчості Т.А. Ладижинської, М. Р. Львова, В.І. Капиноса, Н.А. Іпполітової.

Л.С. Виготський пропонував наступне: мовленнєва діяльність – це семіотична діяльність; розвиток мови – процес, пов'язаний з психологічним розвитком, розвитком практичної діяльності, форм соціальної поведінки; розвиток семіотичного позначення в мовленнєвій діяльності – це розвиток узагальнення за допомогою мовних знаків [15].

Виготський, послідовник О. М. Леонтьєва, розглядає структуру спілкування як діяльність, виділяючи такі ознаки: інтернаціональність (є певна мета, певна мотивація), ступінь збігу цілей, соціальний контроль за спілкуванням, процесом та його результатом.

На основі теорії діяльності О.М. Леонтьєва виникла теорія еволюції психоповедінки, розроблена П.Я. Гальперінім. Це приводить нас до висновку, що вивчення мови слід розглядати як навчання різного виду мовленнєвої діяльності.

Аналіз наукових праць О. Леонтьєва, Ю. Пассова, Г. Рубінштейна та ін. показує, що процес розвитку комунікативних умінь тісно пов'язаний із поняттям мовленнєвої ситуації, оскільки мовленнєва мотивація реалізується через комунікативність та інтонацію, що надає мовленнєвій ситуації емоційного завершення та складається з чотирьох етапів: орієнтація в ситуації спілкування, планування, реалізація думки за допомогою засобів словесної виразності, контроль.

Тому формування комунікативної здатності молодших школярів здійснюється у спілкуванні та взаємодії дітей з учителем та учнями. Т. Я. Довга поділяє його структуру в учнів на чотири частини: Знання, Уміння, Навички, Досвід (ЗУНД). (рис. 1).

Рис. 1 Структура комунікативної компетентності молодших школярів.

Серед пріоритетних методів формування комунікативних здібностей молодших школярів найважливішим є комунікативне ситуативне завдання, яке є методом стимулювання позитивної психологічної діяльності учнів, спонукає учнів висловлювати свої думки рідною мовою [52].

Під мовною здатністю учнів початкових класів ми маємо на увазі вміння уважно слухати й розуміти текст, запам'ятовувати його дійсний зміст, деталі, вслуховуватися в загальну думку уривка, переказувати прослухані чи прочитані твори, створювати монологічні висловлювання в напрямку спілкування, а діалог налагоджувати враховуючи комунікативну ситуацію, з повагою ставиться до думок інших, дотриматися норм комунікативного етикету, розуміти особливості українського національного етикету.

Сучасні дослідження В. Бадера, Л. Варзацької, М. Вашуленка, О. Хорошковської свідчать про комплексний характер комунікативної компетентності. Вона включає мовну компетенцію (на основі знання фонологічної системи як основи розвитку фонетики та орфографії, морфології, лексики, мови, корекційні навички щодо правильного вживання граматичних

норм, орфографічні навички); ораторську компетенцію (на знанні характеристик розуміння усного та писемного мовлення; розвинуеного вміння ставити запитання й відповідати на них, складати діалоги, складати власні монологи різних стилів і жанрів, розвивати структурно-композиційні, змістовні, словникові та граматико-стилістичні навички); мовні навички (на основі знань про матеріальні та духовні надбання українського народу, знання культурних реалій; уміння розвивати доцільне вживання українських прислів'їв, приказок, дикції як засобу увиразнення мови, дотримання українських норм мовленнєвого етикету) [30].

Розуміння на слух досягається на уроках аудиторного та позакласного читання шляхом емоційного сприймання й розуміння літературних творів, усвідомлення метафори й значення слів і словосполучень; уміння говорити – висловлюванням власної думки щодо прочитаного, театралізацію діалогу у творах, передбачення наступних подій у творі, доповнення частин діалогу, фантазійних творів тощо; навички читання – розвиток через змістову здогадку (антиципацію), вибір потрібної тональності частин твору, визначення загального настрою твору тощо; навички письма – уміння передавати своє ставлення до прочитаного через «вільне письмо», писати початок чи кінець твору, складати оповідання за запропонованою назвою, сюжетом тощо [30].

Структура комунікативної компетентності спрямована на формування у дітей молодшого шкільного віку сукупності знань, умінь і навичок, досвіду взаємодії з іншими [14]. Тому, проводячи аналіз розробок дослідників, ми сприймаємо комунікативну компетентність як загальну систему психологічних і поведінкових особливостей учнів у структурі ядра грамотності молодших школярів. Це допомагає учням успішно спілкуватися з іншими та досягати навчальних цілей, створюючи емоційну атмосферу, яка сприяє навчанню. Формування комунікативної компетентності школярів молодших класів охоплює використання різних завдань – заздалегідь визначених, запланованих обсягів роботи, конкретні завдання: те, що необхідно виконати вправи на уроці та домашнє завдання. Завдання

навчальної програми початкової школи поділяються на навчальні, виховні та розвивальні. Серед пріоритетних методів і способів формування комунікативних здібностей молодших школярів найбільше значення мають комунікативні завдання та ситуативні завдання, які є способами активізації позитивної розумової діяльності та спонукають учнів висловлювати свої думки рідною мовою.

Основою комунікативних завдань і ситуативних завдань є ситуація. Йдеться про комунікативні умови, стосунки між мовцем і слухачем, загальну спрямованість висловлювання [32]. Ситуації, коли людина спілкується відповідно до власних потреб і бажань, називаються природно мовленнєвими ситуаціями. Якщо вчитель заохочує дитину до спілкування, ситуація більш умовна і стимулююча. У процесі навчання не потрібно розглядати будь-які ситуації, а лише ті, які спонукають до розмови. Їх називають мовленнєвими або комунікативними, вони завжди мотивують до розмови [43].

Таким чином, під мовленнєвим контекстом більшість методистів розуміють динамічну систему стосунків учнів, що зумовлює їх потребу в цілеспрямованій мовленнєвій діяльності. У ході реального спілкування ситуації комунікативні часто виникають самі собою. Це так звані природні обставини. Безперечно, їх можна використовувати в класах початкової школи, хоча, на жаль, у вкрай обмеженій кількості. Спеціально створені або штучно створені комунікативні ситуації — це конкретні ситуації зовнішнього середовища та умови, що передбачають діалог, у якому учні висловлюють свої думки та враження.

Основна особливість комунікативної ситуативної задачі полягає в тому, що наявність мовного стимулу викликає в молодших школярів мовну реакцію, яка впливає на вибір потрібної мовної одиниці. Проблемою створення навчальних комунікативних контекстів, завдань комунікативного контексту займалися багато науковців, зокрема В.А.Бухбіндер та Є.М.Розенбаум, Ю.М.Берман, Ю.І.Пасів та ін.. В. О. Артемов легко сформулював композицію навчальних комунікативних ситуацій, аналізуючи комунікативні особливості

мовленнєвих дій, вчений зазначав, що для етапної реалізації мовленнєвих дій важливо враховувати: хто, кому, що, чому, у чому, під чим, обставини та з якою інтонацією повідомляти, наказувати, пропонувати тощо [3, с.260].

Тому необхідно чітко поставити перед учнями комунікативну ситуативну задачу та її мету. Функції цих завдань:

- 1) Зосередження на позиції автора та на ідеї його задуму:
 - а) стимулювати бажання самовираження;
 - б) візуалізувати адресата мовлення;
- 2) Ознайомлення дітей з ситуаціями, які допомагають зародженню ідей:
 - а) стимулювати процес творення монологів, діалогів;
 - б) конструктивна діяльність, що вимагає творчого елементу;
 - в) творення власних творчих та колективних, групових та індивідуальних висловлювань.

Вчені (І.О. Зимня, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн) розробили основні правила методики особистісно-діяльнісного підходу до навчання здобувачів освіти. Відповідно до індивідуально-діяльнісного підходу центром навчання є сам учень, його мотивація, його цілі, його унікальна психологічна індивідуальність, учень як особистість. У контексті цього підходу вчитель визначає освітні цілі навчального плану та організовує, спрямовує та адаптує весь навчальний процес до інтересів, знань і рівня навичок учнів [22].

Розглядаючи спілкування як організацію та управління навчальною діяльністю учнів, прихильники індивідуально-діяльнісного підходу орієнтують процес навчання на вирішення дослідницьких, комунікативних і пізнавальних завдань школярів, що передбачає визначення мети такої мовної діяльності, яка сприяє тому, щоб розвинути в учнів творчі здібності.

Для створення методики, що сприяє розвитку комунікативної компетентності учнів, сучасна школа спирається на моделі формування мовлення (І.О. Зимня, О.М. Леонтьєв, О.Р. Лурія), які мають спільні риси:

допускають існування проміжного етапу висловлювання; відображають механізм, за допомогою якого генерується вираз [11].

Наше мовлення може бути успішним, якщо воно спрямоване на досягнення чогось. Основною умовою продукування мовлення є мотивація, тобто потреба вираження певного сенсу в мовленні [13].

М. І. Гез, О. М. Корняк розглядають комунікативні та ситуативні завдання як цілі, поставлені за певних комунікативних умов, з яких стає зрозуміло, хто, кому, в якій ситуації і чому говорить, що говорить. Завдяки заздалегідь визначеним ролям комунікативні ситуативні завдання сприяють виведенню учнів за межі навчальної діяльності. Ситуації та ролі домінують у мовній поведінці учнів. «У мене є новина, — сказав учитель учням, — що завтра до нас приїде Д. Харріс, журналіст із Лондона. Він має завдання написати статтю про нашу школу для газети. Чи можете ви йому порадити, на що звернути увагу насамперед у нашій школі, бо він буде з нами весь час?». Мета комунікативних ситуативних завдань — спонукати школярів використовувати мовні засоби для розв'язування нових завдань в спілкуванні. Створюючи їх, учитель накопичує «банк фактів», який являє собою колекцію незвичайних випадків, які можна перевести в завдання, які підвищують тонус спілкування та стимулюють мовний прогрес [42].

У комунікативних ситуативних завданнях виступають постійні, «наскрізні» персонажі: оператор, автор, кореспондент, песиміст, оптиміст, скептик, популярний казковий персонаж, улюблений герой книги. Їхня вербальна поведінка визначається професією, особистістю або їхнім «минулим життям» у книзі. Так лисиця на ювілеї підлеститься до лева, а мишка похвалить його демократичність. Іноді в одній ситуації доречно «використати» різні маски.

Отже, комунікативна компетентність учня є невід'ємною частиною спілкування, системою внутрішнього ресурсу людини для ефективної взаємодії з іншими на основі власного досвіду та досвіду співрозмовника в

комунікативних ситуаціях і завданнях. У комунікативній компетенції можна виділити такі компоненти: цінності, орієнтації, мотивації, установки, стосунки, знання, уміння, навички, досвід, особистісні характеристики індивіда, когнітивні процеси та афективні сфери. Формування комунікативної компетентності школярів молодших класів, здійснюється з використанням різних завдань – заздалегідь визначені, заплановані обсяги роботи, конкретні завдання; те, що необхідно виконати (домашнє завдання, домашнє завдання). Завдання навчальної програми початкової школи поділяються на навчальні, виховні та розвивальні. Серед пріоритетних методів і способів формування комунікативних здібностей молодших школярів найбільше значення мають комунікативні завдання та ситуативні завдання, які є способами активізації позитивної розумової діяльності та спонукають учнів висловлювати свої думки рідною мовою.

1.3. Загальна характеристика ігрових технологій

Період молодшого шкільного віку є досить важливим у житті дитини, під час якого вона відкриває дорослий світ стосунків, діяльності та соціальних функцій. Школяр дуже прагне увійти в це доросле життя, брати в ньому активну участь, яка йому, звісно, ще недоступна, і, крім того, у нього є не менш сильний нахил до самостійності. Саме з цього протиріччя народжується дитяча гра, а саме – діяльність, спрямована на самостійність дітей, що наслідують життя дорослих. Вчителі-практики використовують у навчальному процесі більш активні, інтерактивні методи, особливо ігровий як спосіб розвитку комунікативних здібностей молодших школярів. Адже ігри створюють позитивний емоційний фон, на якому всі психічні процеси протікають найактивніше [53].

Знаючи, що основним видом діяльності молодших здобувачів освіти є гра, вчителі використовують її. Ігри можуть допомогти підвищити рівень успішності учнів і розвинути ширший спектр здібностей.

Ігрова форма уроків створюється в рамках заняття за допомогою ігрових вправ та обставин, які служать заохоченням і стимулом до навчальної діяльності. Через ті чи інші форми навчання реалізація ігрових прийомів і ситуацій відбувається за такими основними напрямками:

- навчальні цілі подаються учням у формі ігрових завдань;
- навчальна діяльність відбувається за правилами гри за допомогою навчального матеріалу;
- внесення в навчальну діяльність елементів змагання, перетворивши навчальні завдання в ігрові;
- успішне виконання навчального завдання співвідноситься з результатом гри [61].

Гра побудована таким способом, щоб у кожної дитини була своя роль. Учень грає роль в тій чи іншій епізодичній ситуації і таким чином вступає в спілкування з партнером.

Ігри – це активна взаємодія вчителя та учнів. Ігри є плодом розуму і творчих зусиль учнів. Систематичне використання ігор стимулює пізнавальний інтерес і тим самим цей метод стає ключовим в діяльності дитини. Сучасне життя вимагає, щоб діти в початковій школі вчилися логічно і чітко висловлюватись, а цього можна досягти, застосовуючи прийоми ораторського мистецтва. Будь-яка креативна робота сприяє можливості виразити свою точку зору та розповісти про незвичайні спостереження. І ця творча робота найкраще виконується в легких веселих ігрових заняттях. Як і будь-яка творча робота в програмі з читання – це розвиток комунікативних умінь і навичок. Завдяки багаторазовому сприйманню та відтворенню матеріалу навчальні ігри забезпечують міцне запам'ятовування лексичних одиниць і граматичних структур, а також їх умотивоване перенесення і використання в життєвих ситуаціях. Гра сприяє розвитку різних умінь та навиків (рис. 1.1)

Рис. 1.1. Педагогічна цінність гри у формуванні комунікативної компетентності.

Хоча гра здається невимушеною і безтурботною, вона потребує від дитини уваги, зосередженості, витримки, кмітливості, самостійності, є переходом до іншого душевного стану. Знаючи, що ігри є провідним видом діяльності молодших школярів, їх необхідно вміло використовувати. Ігрові технології та ігрові методи навчання приходять на допомогу сучасному вчителю, зокрема завдяки їх важливим функціям: збудження інтересу до навчання, розвиток комунікативних навичок, самоактуалізація (реалізація власних здібностей), розвиток (розвиток уваги, витримки, пам'яті), корекційна, діагностична та розважальна. Без перебільшення можна сказати, що гра – першочерговий вид діяльності та має навчальні цілі для дітей під час і після уроків. На думку сучасних експертів, це пов'язано в основному з мобільністю ігор, можливістю використовувати їх на різних етапах навчання: засвоєння нових знань, розвиток різноманітних навичок (переважно комунікативних), формування навичок та перевірка результатів навчання.

Слід звернути особливу увагу на роль ігрових прийомів навчання у формуванні комунікативної компетентності. Навчальні ігри повинні допомогти учням і вчителям розширити свій словниковий запас, у ненав'язливий, доступний і веселий спосіб, щоб діти розвивали та розширювали комунікативні навички без примусу, допомагали дітям поповнювати свій лексикон, щоб вільно почувати себе між співрозмовниками. Отже, навчальні ігри – це ігри, спеціально розроблені для реалізації навчальних процесуальних завдань [49, с.94].

Дидактичні ігри необхідно широко використовувати як засіб для отримання знань, виховання і розвитку школярів. Сучасна педагогіка, звертаючись до ігрової форми навчання, вбачає в ній можливість ефективної взаємодії вчителя й учня, продуктивну форму спілкування в поєднанні з притаманною їм змагальністю та допитливістю.

Вибираючи навчальну гру, ми повинні спочатку проаналізувати її та визначити, чи відповідає вона рівню навчання та здібностям учнів. Її зміст повинен бути цікавим для дітей і мотивувати їх до навчання.

Навчальні ігри за характером матеріалу:

- а) настільно-друковані;
- б) ігри з предметами;
- в) словесні ігри.

Залежно від характеру ігрової дії виділяють ігри, що сприяють розвитку комунікативних навичок:

- а) сюжетно-рольові;
- б) ігри-подорожі;
- в) ігри-доручення;
- г) ігри-припущення;
- д) ігри-головоломки;
- е) ігри-бесіди. [49]

Навчальні ігри – це ігри, створені або адаптовані спеціально для навчання. Особливістю педагогічної гри є поєднання умовно ігрового плану

діяльності учня з її навчальною спрямованістю (наміром, задумом, наявністю навчальних цілей і очікуваних результатів). Дидактичні ігри, як правило, обмежені за часом, а ігрові дії мають фіксовані правила. У навчальних іграх навчальні цілі досягаються шляхом розв'язання ігрових завдань [2].

Для того, щоб ігрова діяльність на курсі була ефективною та давала бажані результати, необхідно керувати нею, забезпечуючи дотримання таких вимог:

- гра повинна відповідати навчальній програмі;
- ігрові завдання повинні бути не дуже легкими, але і не дуже складними;
- відповідність ігор віковим особливостям учнів;
- правила гри прості та зрозумілі;
- своєчасно контролювати, коригувати та направляти поведінку учнів;
- неупереджено проводити підсумок гри;
- різноманітні ігри;
- у грі бере участь весь клас;
- не допускаються образи гідності дитини (агресивні порівняння, оцінка ігрової невдачі, глузування);
- ігри на уроці не повинні бути спонтанними, а повинні мати чітку організацію та мету [49].

Активність учнів — чи не найважливіший критерій успішності гри. У навчальній грі діти порівнюють, узагальнюють, спостерігають, аналізують і синтезують за певними ознаками предмети, роблять висновки. Більшість ігор потребує вміння висловлювати власні думки в зрозумілій формі, пов'язаній зі змістом, використовуючи специфічні терміни, що, безумовно, благотворно позначиться на формуванні комунікативних навичок. У роботі з розвитку словесних навичок важливо використовувати ігри, тобто сюжетно-рольові ігри, що сприяють діалогу, логіці, послідовному діалогу. У ході використання

ігор у навчанні завдання вчителя полягає в тому, щоб підпорядкувати ігри конкретним цілям навчання [61, с.165].

Упроваджувати ігрову технологію в ігрову діяльність учнів на уроці потрібно в 3 етапи. (рис. 1.2)

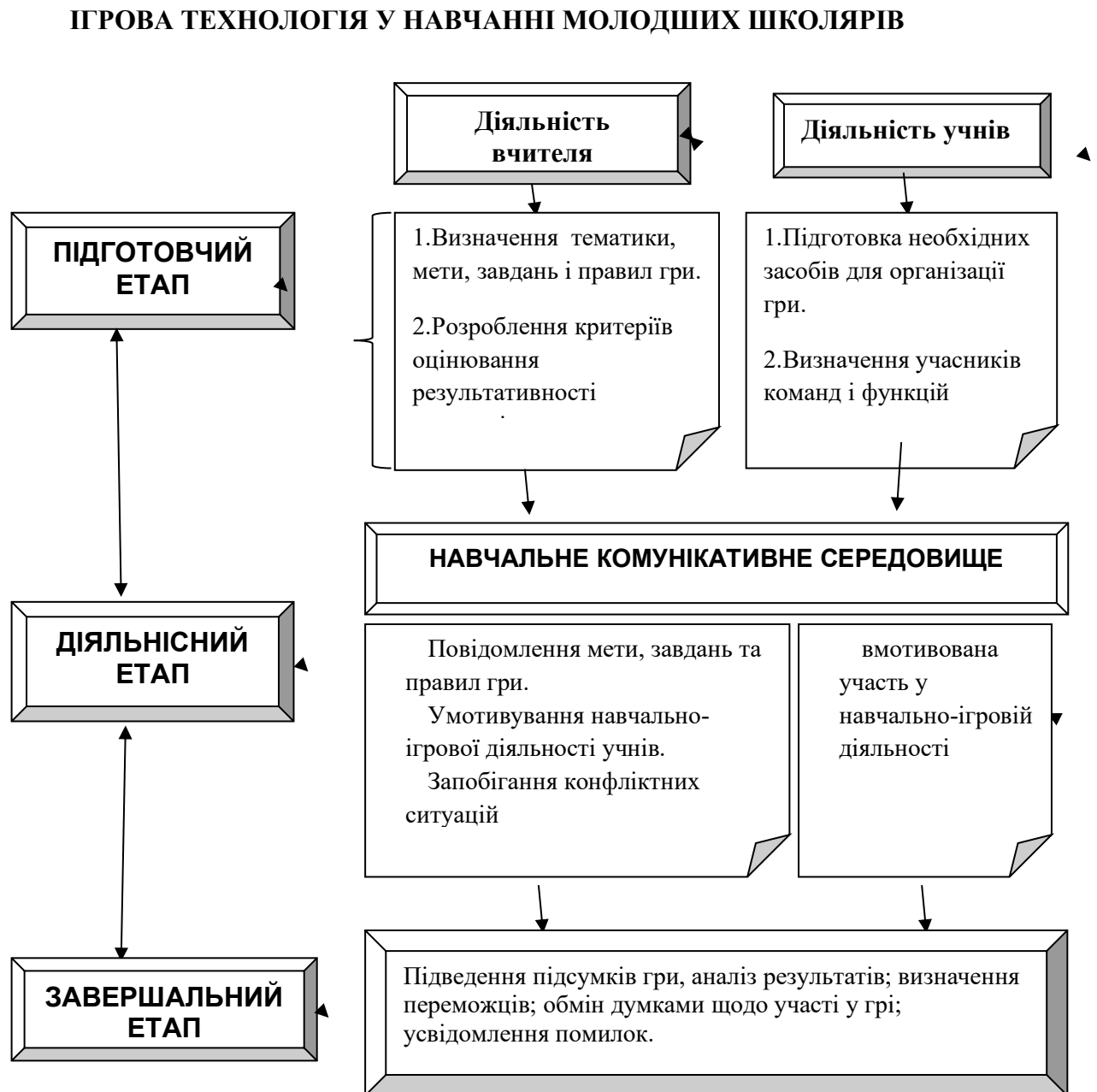

Рис 1.2 Ігрова технологія у навчанні молодших школярів.

У контексті нашого дослідження цінним є досвід учительки початкових класів Вінницької ЗОШ І-ІІІ ступенів № 15 Голубович Жанни Леонідівни, яка

систематично використовувала в роботі з молодшими школярами дидактичні ігри:

Театралізована гра «Інтерв'ю».

Учителька повісила на дошці малюнок, який буде темою бесіди. Усі уважно дивляться, а потім малюнок прибирають, попросять учнів першої групи запитати учнів другої групи про малюнок: «Скільки...», «Де...», «Якого кольору...» і так далі, тобто перша група виступає в ролі кореспондента. Далі вчитель знову показує учням малюнок і повторює вправу.

Театралізована гра «У гастрономі».

Перед грою Жанна Леонідівна застосовує підготовчі вправи, наприклад:

1. Ви прийшли в магазин купити хліб. Як ви будете звертатися до продавця?

2. Запитайте перехожих, де знаходиться потрібний вам магазин?

3. Запитайте у продавця, скільки коштує буханець білого хліба? [16].

Потім працює в парах: завдання виконують усі одночасно, використовуючи окремі картки.

Завдання для першої групи учнів: «Ви продавці у продуктовому магазині. У вас є картка, де вказано перелік продуктів та їхні ціни. Використовуйте також вирази, подані на картці».

Завдання для другої групи учнів: «Ви – покупці в продуктовому магазині. На ваших картках вказані продукти, які вам потрібно купити, в потрібній кількості. Також використовуйте вирази, подані на картках» [16].

На дошці записані зразки висловлювань «Продавець» і «Покупець». Голубович Ж. Л. зачитує їх вголос і кілька разів повторює з учнями. Пара сильних учнів повинна навести приклади того, як би вони «продали» і «купили» товари, зазначені на картках.

Для розвитку спостережливості, навичок переказу, розповідання використовує гру «Продовж казку» (Додаток А)

Ж.Л. Голубович використовує у своїй роботі й ситуативні ігри-завдання.

Випадок перший:

«Уявіть, що ви підходите до вікна і бачите синичку, яка сидить і дивиться на вас. Як ви думаєш, про що вона буде з вами говорити?»

Учасники діалогу: синичка і дівчинка (хлопчик).

Місце події: вдома.

Завдання: «Складіть і розіграйте діалог із 4-5 реплік на тему «Птахи взимку» за описаною ситуацією».

Випадок другий:

«Уявіть, що ви побували в лісі, зустріли гриб і заговорили про те, що гриб думає про вас».

Завдання: «Поставте питання до гриба і дайте відповіді» [16].

Телефонна розмова – це особлива форма усного діалогового спілкування, з правилами телефонної розмови вчитель ознайомлює учнів (Додаток Б). У ході подальшої навчальної роботи ці вміння необхідно відпрацьовувати. Педагог Голубович Ж.Л. використовує у своїй роботі формули для ведення телефонних розмов (Додаток В).

Вправи на складання речень формують уміння спрощувати речення, чітко вимовляти, змінювати логічний наголос, уточнювати зміст, свідомо сприймати речення, тексти, вживати слова за задумом.

Навчальні вправи та ігри розвивають і формують комунікативні здібності учнів і є актуальними на уроках мови та читання в 1-4 класах. У міру поглиблення знань і вмінь учнів вчителі щороку добирають мовний матеріал для логічного ускладнення та розширюють його [59].

Мета занять з розвитку мови: вчити дітей виділяти істотне в композиції; виховувати в учнів комунікативні здібності та художнє мистецтво слова; порівнювати життєві факти, мовні явища й узагальнювати їх; удосконалювати загальну мовну діяльність; орфографічні навички; правильно, точно та вдумливо висловлюватися; збагачувати словниковий запас; формувати вміння зв'язно висловлюватися, вживаючи прикметники, порівнюючи; розвивати бажання вкладати в роботу душу, а не тільки слова [59].

Таким чином, ігрові форми навчання створюються на уроці за допомогою прийомів на основі ігор та ігрових ситуацій як засіб стимулювання та активізації навчальної діяльності та є ефективним засобом розвитку комунікативної компетентності. Сучасна педагогіка, яка звернулася до ігрової форми навчання, справедливо вбачає можливість ефективної взаємодії вчителя та учнів. Цьому сприяють ігри, які враховують педагогічну мету курсу, тобто навчальні ігри [2]. Ефективність дидактичних ігор залежить від їх систематичного використання і цілеспрямованого поєднання ігрових програм із загальними навчальними вправами. Ігрова технологія побудована як одне ціле з певною частиною навчального процесу та об'єднана з ним спільним змістом, сюжетом і героями. До неї обов'язково входять ігри та вправи, що розвивають уміння розпізнавати основні ознаки об'єктів, порівнювати та об'єднувати їх; групи ігор, що узагальнюють об'єкти за певними ознаками; групові ігри, під час яких у молодших школярів формується вміння розрізняти реальні та нереальні явища; ігри, які розвивають самоконтроль, швидку реакцію на слова, фонематичне аудіювання, кмітливість тощо. При цьому сюжет гри розвивається паралельно з основним змістом навчання, що сприяє активізації навчального процесу та засвоєнню багатьох навчальних елементів.

Висновки до першого розділу.

Отже, одним з головних завдань сучасної початкової школи є виховання комунікативних здібностей молодших класів. Останнім часом особлива увага приділяється комунікативному вихованню дітей шкільного віку, оскільки успішність мовленнєвого розвитку також визначає ефективність оволодіння іншими шкільними предметами, створює передумови для активної і змістовної участі в суспільному житті, забезпечує дітей необхідними мовними засобами, потрібними для життя в соціумі та розвитку мови та культури.

Комунікативна пізнавальна спрямованість навчання покладена в основу нової навчальної програми. Вивчення мови як засобу спілкування та навчання мовленнєвій діяльності – на першому місці. Комунікативна спрямованість дає практичне уявлення про мову як найважливіший засіб навчання, навчає уважно слухати, повноцінно розуміти мову, коригувати власне мовлення з урахуванням комунікативної ситуації та цілей.

У сучасній системі освіти ігрові технології посідають одне з головних місць. Формування комунікативної компетентності безпосередньо залежить від вибору та доречності різноманітних методів навчання, найбільш придатних для досягнення навчальної мети, а також від активізації всього навчального процесу. Досягти цього можна за допомогою різних технологій, і ігрова технологія посідає одне з головних місць у формуванні комунікативних умінь молодших школярів. Потрібно повністю враховувати вікові особливості дітей, розвивати ініціативу, створювати атмосферу вільної, самостійної та творчої діяльності, створювати умови для саморозвитку.

Використання дидактичних ігор на уроках уможлиблює розширити кругозір учнів, активізувати пізнавальну діяльність, застосовувати знання і вміння на практиці, розвивати пам'ять, мислення, уяву, фантазію, творчість тощо. Систематичне використання ігор може підвищити ефективність навчання. Розвивальні ігри ефективно сприяють розвитку комунікативних навичок школярів, що є основною метою сучасних стандартних методик навчання в НУШ.

РОЗДІЛ 2.

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.

2.1. Стан роботи з формування комунікативної компетентності засобами ігрових технологій у шкільній практиці.

З метою визначення стану досліджуваної проблеми у шкільній практиці ми проаналізували національний стандарт початкової освіти та типові освітні програми.

Як зазначено в «Державному стандарті початкової освіти», метою навчання літературного читання є формування таких ключових здібностей, як спілкування та читання, розвиток особистості учня через різні види мовленнєвої діяльності [19]. Вимоги до необхідних результатів навчання визначаються такою галуззю, як мовно-літературна.

Важливою умовою мовного розвитку молодших школярів є збагачення їх словникового запасу, уміння граматично правильно і лексично обґрунтовано використовувати у мовленні слова різних лексико-граматичних категорій для побудови зв'язного висловлювання певного типу: розповідь, опис, нарис [47].

Щоб людина могла про щось говорити, ділитися своїми думками, вона повинна володіти певною інформацією, мати творчі ідеї, для неї має бути цікаво отримувати нові знання. Розвиток мови не можна розглядати у відриві від розвитку мислення. Тому комунікативну здатність не слід формувати ізольовано, а поєднувати з пізнавальною здатністю. Якщо дитина не цікавиться природними об'єктами та явищами, то їй не потрібно їх описувати, розповідати про них. І якщо не розвивати навички читання, не розвивати любов до мистецтва слова, у неї не буде бажання розповідати прочитане, описувати побачене, розв'язувати навчально-пізнавальні завдання [57].

Уроки з різних предметів, особливо читання та української мови, іноземної мови, природознавства та розвитку мовлення, багато роблять для збагачення словникового запасу учнів.

Слово входить в активний лексикон учня лише тоді, коли він добре розуміє його значення, усвідомлює правильність граматичних форм, словосполучень і будови речення, тобто тільки при активному вживанні в мовленні слово може закріпитися в пам'яті учня.

Ми повинні зосереджуватися на роботі зі значенням слів, працюючи над збагаченням та активізацією словникового запасу, узагальненням слів, уточненням значення того чи іншого слова. Змістом такої роботи може бути встановлення зв'язку між словами та відповідними предметами, виховання вміння на основі розбору виділяти й узагальнювати найважливіший зв'язок предметів, з'ясування смислових зв'язків між словами.

За словами вчителя початкових класів Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів №4 Тетяни Петрівни Волколуп, у школярів потрібно вдосконалювати ораторські здібності у розмові, діалозі, дискусії, удосконалювати вміння чітко та зрозуміло висловлюватись під час виступів, розвивати вміння бути співрозмовником і вміння слухати інших. Розвиток комунікативних здібностей і мовних здібностей учнів має важливе значення в різних ситуаціях спілкування, основою якого є виховання інтересів, любові і поваги до навколишнього середовища, доброзичливості, взаємодовіри, визнання особистісних якостей, таких як ввічливість і дотепність. Правила спілкування, норми етикету, вміння дотримуватися морально-етичних моделей взаємодії є ознаками вихованості. Тому у своїй роботі Волколуп Т.П. практикує ведення «Читацького щоденника». За темами та розділами проводить виставки літературних творів, енциклопедичної літератури, різноманітних словників. Для розширення читацького кругозору дітей привчає шукати потрібну інформацію в довідниках, енциклопедіях, бібліотеках, всесвітній павутині. З першого дня навчання вона працює над розвитком активного словника. Коли дитина не шукає слів, щоб висловити свою думку, вона мало комплексує і

завжди активна в розмові. З цієї причини, щоб вивчити якесь слово, потрібно не тільки слухати і бачити, але також відчувати і розуміти його значення, а також знати, коли і як використовувати це слово. Словникові завдання до кожного уроку Волколуп Т. П. добре продумує. Це залежить від віку учнів і їхнього рівня розвитку, також від характеру слова. Тож у першому класі, коли діти починають писати речення, учителька активізує звуконаслідування. При цьому використовує малюнки тварин, слайди; використовує інтерактивні комп'ютерні технології для навчання ігор шляхом поєднання ігрової та навчальної діяльності. Тетяна Петрівна вважає, що розширенню й збагаченню словникового запасу учнів, активізації мислення сприяє також робота над багатозначністю слів. Важливим завданням активізації словникового запасу є знайомство з синонімами й антонімами. Тому педагогиня постійно працює над розвитком у дітей умінь:

- розрізняти в мовленні слова протилежного значення;
- добирати слова близькі за значенням;
- замінювати те чи інше слово в тексті відповідним синонімом;
- самостійно добирати зі свого словникового запасу найбільш доречні синоніми для висловлення власної точки зору.

Тетяна Петрівна Волколуп, яка практикує навчальну гру «Добери слова з однаковим значенням» та різні види вправ, вважає, що використання антонімів також сприяє збагаченню словникового запасу.

Прислів'я та приказки – це безцінне джерело народної мудрості. Ці короткі, але влучні вислови вигадувалися століттями. Краса і сила прислів'їв – у простій народній мудрості, влучності й дотепності закладених у них словах. Без прислів'їв наша мова була б збідніла й нудна. І навпаки, яка це гарна, багата, метафорична мова, якщо слова правильні. Цього треба вчити дітей молодшого шкільного віку. Волколуп Т. П. у своїй роботі практикує виготовлення з дітьми книжечок з прислів'ями та приказками. Діти під керівництвом педагога і батьків записують цю народну мудрість, вчаться

пояснювати її значення. Також вчителька використовує різні види роботи в цьому напрямі.

Значну увагу Тетяна Петрівна приділяє також словниковій роботі під час опрацювання тексту на уроках. Проведення такої роботи не тільки збагачує словниковий запас учнів новими словами, а й уточнює та активізує словниковий запас. При переказі прочитаного активізується їхнє розуміння. Дитина переказує, слухає, у неї розвивається пам'ять. На її уроках діти здійснюють різні види робіт над текстом, що сприяє розвитку навичок читання учнів початкової школи.

Словникові та логічні вправи можуть бути ефективним засобом розв'язання мовних проблем. У вітчизняній методиці вони вперше були представлені К. Ушинським. Такі вправи на порівняння, визначення спільних ознак, класифікацію сприяють розвитку загально-навчальних умінь і навичок мислення, виділення основних ознак предметів, явищ [31].

Ось як ділиться своїм досвідом Заболотна Олена Петрівна – вчителька початкових класів Чернігівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №19. Педагогиня наводить приклади словниково-логічних вправ, які застосовує у роботі.

1. Назвати предмети з таким узагальненням;

а) липа, ялина, клен – це...(назвіть одним словом)

б) короп, щука, окунь – це...

2. Продовжити називати видові поняття після узагальнення:

а) рижик, підберезник – це гриби.

Які гриби ти знаєш?

б) буряки, огірки, морква – це...

Які... ти ще знаєш?

3. Вилучити «зайвий» предмет.

Що зайве? Чому?

а) диван, стіл, телевізор, шафа;

б) вільха, бузок, сосна, тополя.

4. Узагальнити через протиставлення;

а) береза – дерево, а калина – ...;

б) сорочка – одяг, а кросівки –....

5. Дібрати видові назви до родових:

а) квіти – це айстри, ..., ...;

б) транспорт – це автобус, ...,

6. Розподілити ряд видових назв між двома родовими:

визначити серед ряду птахів перелітних та зимуючих: зозулі, ластівки, горобці, синиці, снігурі, ворони, лелеки.

7.Визначити предмет за його ознаками (за формою, кольором, розміром...):

а) сірий, боягузливий, вухатий – (заєць);

б) холодна, морозна, сніжна, вітряна – ...(зима).

8. Визначити предмет за дією:

а) кружляє, сипле, вкриває, тане, скрипить – ...(сніг);

б) дме, завиває, шугає, здуває, несеться – ... (вітер).

9. Логічне визначення предмета:

а) клен – листяне дерево;

б) ромашка –[24]

На думку О. П. Заболотної, використання словниково-логічних вправ у навчальному процесі допомагає розв'язувати проблему розуміння лексичного значення слів і є чудовим способом для розвитку логічного мислення, що сприяє успішному засвоєнню лексичних понять у наступних класах. Ідеться про такі лексичні поняття як багатозначність слів, пряме й переносне значення, синоніми, антоніми тощо [24].

Різні уроки, особливо уроки літературного читання, природознавства та розвитку мовлення, мають велике значення для збагачення словникового запасу учнів.

Однією з умов формування комунікативної компетентності є використання зв'язних невеликих текстів або їх частин, які становлять

завершене висловлювання і можуть бути використані як зразок для мовлення учнів. Вони повинні відрізнятися чіткістю структури, єдністю теми або підтеми відносно більшого тексту, до якого вони належать. Це розповіді з елементами опису або роздуму, прості описи [37].

Виконуючи різноманітні усні та письмові вправи, учні набувають практичних умінь і навичок: вчаться виділяти тексти з груп речень, не пов'язаних між собою за змістом, встановлювати логічні зв'язки між окремими частинами висловлювання, визначати тему тексту й давати йому заголовок; ділити текст на частини — абзаци; до тексту складати план й переказувати текст за планом; знаходити в тексті зачин, основну частину, кінцівку; визначати логічно наголошені слова; за ознаками розрізняти художній текст і науковий; складати зразки текстів ділового мовлення; складати самостійно тексти відповідно до ситуацій спілкування [37].

Усі ці знання про тексти, вміння та навички розвиваються протягом чотирьох років навчання, як на спеціально призначених уроках з теми «Тексти», так і на уроках розвитку зв'язного мовлення, а також під час вивчення зв'язного висловлювання, під час уроків української мови та інших тем з читання. Вони є основою для формування мовленнєвих умінь учнів.

Виходячи з теорії зв'язного мовлення, необхідно виділити ті спеціальні вміння, які розвиваються не тільки в учнів, які пишуть твори, але й розвиваються в того, хто слухає чи читає:

1. Виявляти вміння висловлюватись.
2. Розвивати навички, необхідні для пошуку та обробки матеріалів для написання робіт.
3. Можливість створювати мовні композиції.
4. Здійснювати мовну підготовку до написання творів.
5. Вміння писати тексти або переказувати усно.
6. Уміння вставляти свої слова в тексти.
7. Здатність покращувати те, що потрібно написати [61].

Формувати комунікативні уміння і навички учнів – це означає працювати над цими уміннями школярів.

Власне робота над текстом починається з першого року навчання в школі. З того моменту, як дитина навчиться читати, вона опрацьовує не тільки окремі слова, фрази чи речення, а й зв'язні тексти. Тому на рівні початкової школи проводиться спеціальна робота, спрямована на аналіз і розуміння текстів.

Робота над усвідомленням закономірностей зв'язного мовлення (як і кожна інша робота) має бути органічним синтезом аналізу та узагальнення – спостереження за готовими текстами й створення власних висловлювань.

Одне з перших уявлень, яке дитина має сформулювати на ранньому етапі навчання в школі, – це розуміння того, що будь-яке зв'язне висловлювання має бути логічним і послідовним. Проте вихованню вміння зв'язного висловлювання в початковій школі приділяється недостатньо уваги. Проте, в початковій школі закладаються основи всіх необхідних практичних умінь і навичок [42].

Розвивати вміння зв'язно висловлюватися необхідно, починаючи з самого раннього шкільного віку. Учні першого класу повинні навчитися складати речення, переказувати тексти або розповідати щось у кількох зв'язних реченнях підряд. Водночас ведеться робота в другому напрямі – навчанні на матеріалах готових текстів як логічно послідовної моделі оповіді в навчальному процесі.

Робота над зв'язним мовленням проводиться поступово протягом усіх років навчання. Але на кожному етапі необхідно забезпечити об'єднання двох напрямів (аналізу та синтезу), які потребують протилежних логічних операцій. Розвиток уміння висловлювати свої думки передбачає не тільки зв'язний хід мовлення. Щоб розвинути цю навичку, необхідно розвинути вміння читати.

Уроки читання надають можливість учням розвивати різні читацькі якості. Розвиток цих якостей допомагає дітям розкрити зміст того що вони

читають та усвідомити прочитане. Розвиток цих якостей залежить від матеріалу, типу роботи і, нарешті, від загальної підготовки та успішності учня [55].

Коцюбенко Ніна Дмитрівна, учителька початкових класів Старокостянтинівської ЗОШ I-III ступенів №4, з метою розвитку такої якості, як свідоме читання, побудувала всю структуру навчальної програми так, щоб кожна її частина мала можливість досягти поставленої мети. Підготовку та організацію уроку вона спрямовує на продукування в учнів свідомого читання, яке базується на основних прийомах навчання – читанні, перечитуванні та обговоренні змісту тексту.

Усвідомлення читання передбачає розуміння учнями молодшого класу фактичного змісту, ключових моментів думки, образності та значення художніх засобів творів. Це, у свою чергу, залежить від наявності в учня необхідного життєвого досвіду для розуміння лексичного значення слів, їх поєднання в структурах речень та інших методичних умов. Таке тлумачення свідомого читання є методологічно традиційним. Вагомий внесок у становлення цього підходу вніс К. Д. Ушинський [26].

Усвідомлення процесу читання також залежить від того, наскільки добре учень розуміє звуковий розбір слів, як пов'язує букви і звуки, об'єднує склади в єдину сполуку – слово, тобто виконує ті аналізи і синтези, які в кінцевому підсумку призводять до читання, до правильного відтворення звукових форм слова з опорою на графічні знаки [26].

Свідоме читання слів, фраз і речень тісно пов'язане з розумінням значення кожної мовної одиниці. Тобто оволодіння технікою читання і сам процес читання не викликає труднощів, він протікає досить швидко. У своїй практиці Ніна Дмитрівна Коцюбенко аналізує тексти з позиції змісту та художніх засобів з метою свідомого читання учнями. Виділяє три рівні засвоєння школярами власне змісту твору (на основі досліджень Савченко О.Я.):

1 рівень – сприйняття дітьми сюжету оповідання;

2 рівень – розуміння причинно-наслідкового зв'язку між подіями (розуміння підтексту);

3 рівень – розуміння основної думки твору, загального настрою, авторської оцінки описаних подій і власного ставлення до прочитаного [69].

І головною умовою свідомого читання вона вважає розуміння структури та змісту творів.

Для формування навичок свідомого читання Коцюбенко Н.Д. навчає молодших школярів (на основі досліджень Савченко О.Я.):

1. З'ясовуйте значення нових слів, що є основою для сприйняття реального змісту тексту. Лексико-семантичні завдання мають бути спрямовані не тільки на свідоме сприйняття загального змісту завдання, а й на обізнаності учнем у значенні окремих слів, словосполучень, ідіом.

2. Порівнюйте факти та дії, щоб встановити причину та наслідок.

3. Вчіться розуміти різні значення одних і тих самих слів та синтаксичних структур.

4. Зрозумійте позицію автора щодо подій, вчинків та героїв.

5. Визначте власне ставлення до дійових осіб, їхньої поведінки та взагалі до твору в цілому.

6. Правильно сприймайте ситуації чи факти, описані у тексті [50].

Шкільна практика та дослідження показали, що учні найбільше помиляються у вимові, коли не розуміють значення слів.

Для попередження помилок і підвищення якості мовлення і письма Коцюбенко Н.Д. використовує такі вправи:

- попередня словниково-орфографічна підготовка;
- читання відповідно до ортоепічних норм;
- лексико-семантична робота;
- складо-морфологічний розбір слів;
- читання мовчки перед читанням вголос;
- декламування віршів, уривків із прози, загадок;
- підбір рим до відповідного слова;

- визначення важких слів учнями самостійно.

На чистомовках і швидкомовках вона тренує не тільки вимову, а й темп мовлення, інтонацію, логічний наголос, паузи, міміку та емоції.

У процесі набуття навичок читання працює над тим щоб розвивати в учнів уміння розуміти значення слів, сприймати зміст речень, розуміти невеликі тексти, оцінювати описані факти, що допоможе дітям висловлювати свої думки в усній і письмовій формі, що є головною умовою формування комунікативної компетентності учнів.

Формування комунікативної компетентності передбачає розвиток навичок усного та писемного спілкування.

Для розвитку усного мовлення Коцюбенко Н.Д. використовує такі методи:

- виконання діалогів, монологів;
- драматизація казок;
- словесний опис картини;
- проведення нестандартних уроків, рольових ігор;
- розширення словникового запасу дітей шкільного віку шляхом використання словників;
- складання речень, виправлення деформованого тексту;
- використання інтерактивних прийомів: «мозковий штурм», «мікрофон» тощо;
- підтримання постійного зв'язку з бібліотекою.

Для розвитку вміння спілкуватися письмово використовує такі завдання:

- Написання запрошень, привітань, оголошень;
- Спілкування з однолітками;
- складання пам'яток щодо культури спілкування і відпрацювання їх із дітьми з використанням конструкції «На мою думку», «Вибачте», «Я певен» тощо та пам'яток: «Мовленнєвий етикет» (Додаток Г), «Правила

спілкування» (Додаток Д), «Правила розмови по телефону» (Додаток Е), «Правила спілкування під час інтерв'ю» (Додаток Ж).

- написання усного твору.

Уміння комунікувати залежить від компетенцій і навичок, які педагоги формують у дітей, використовуючи такі види навчальної роботи, як логічний розбір, мовний розбір, уточнення ідеї тексту, що вивчається.

Здатність до комунікації базується на перегляді, ознайомленні та навчанні читання, яке, у свою чергу, базується на таких навичках:

- добирати заголовки, щоб отримати загальне уявлення про тему, зміст, структуру тексту;
- звернення уваги на перший і останній абзаци, щоб отримати загальне уявлення про зміст;
- перегляд фрагментів тексту, заданих вчителем;
- постановка учнями власних запитань;
- використання опорних схем для орієнтування в темі або повторення змісту тексту;
- знаходження окремих частин у тексті для підтвердження своїх міркувань
- висловлення своїх гіпотез учнями та аналіз протилежних думок [50].

Учителька Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів №4 Лапюк Валентина Володимирівна вид роботи на уроці обирає відповідно до особливостей тексту та мети уроку. Це означає, що не обов'язково виконувати всі завдання на кожному уроці. Методикою не визначено стабільності та послідовності в розміщенні завдань на уроці. Учитель залишає без змін лише дві вимоги до навчання.

Перша: пояснення нового матеріалу має проводитись: а) від загального сприйняття тексту, б) через його розуміння, в) до формування свого ставлення до описаного.

Друга: використовувати різноманітні види роботи, обираючи найбільш ефективні для досягнення мети уроку.

Підготовка надзвичайно важлива для свідомого сприйняття твору. Діти не зможуть зрозуміти зміст твору, якщо не знатимуть історичного середовища, в якому відбувалися описані події. При описі пов'язаних подій учні можуть не усвідомлювати зміст твору через неправильне розуміння слів. Це можуть бути історизми, архаїзми, науковий жаргон, рідковживані фрази. Усе це зумовлює необхідність включення в плани уроків підготовки дітей до розуміння відповідних текстів.

Для підготовки учнів до розуміння тексту вчитель використовує різні види творів, зокрема оповідання, вільні висловлювання учнів на тему на основі власного досвіду, спогади про побачене в музеї, під час екскурсій, мовні ігри.

Лапюк В.В. наводить поради учням щодо покращення навичок читання:

- поділіть текст на частини;
- складіть план до тексту;
- намалюйте події які відбуваються в тексті або зобразіть це схематично;
- складіть сценарій для вистави відповідно до тексту (4 клас);
- переказуйте текст: докладно, стисло, вибірково, творчо;
- прочитайте текст в особах;
- визначити тему та ідею твору (про що йдеться в тексті – тема; те, що хоче висловити автор – ідея);
- назвіть дійових осіб;
- доберіть до тексту прислів'я та прислів'я;
- вивчіть образні слова та вирази;
- порівняйте окремі частини тексту з книжковими ілюстраціями;
- виберіть інший заголовок;
- доберіть уривки тексту до малюнків;
- встановіть фактичний ланцюжок подій;
- дайте відповіді на запитання підручника, виконайте інші завдання.

Кожен урок у Лапюк В.В. – це новий рівень пізнавального розвитку дітей. Відповідно до мети курсу вона окреслює кілька нових понять, які учні отримують під час процесу читання, вибирає матеріали, які покращать здатність читання, швидкість читання чи правильну інтонацію читання.

Виходячи із завдання розвитку комунікативних умінь, вона пропонує такі вправи для учнів:

- Прочитайте колонку слів та знайдіть пари слів зі схожими значеннями;
- Прочитайте слово, як його можна сказати по-іншому?
- Прочитайте словосполучення, утворіть з його слів нове слово;
- Прочитайте слова. Визначте чи є слова з різною кількістю звуків;
- Знайдіть у словосполученнях ті, що вжиті в переносному значенні;
- Прочитайте слова, які звучать мило, сумно, тривожно тощо;
- Прочитайте спотворені слова, фрази, речення, тексти та виправте їх.

У своїй роботі з виховання правильного читання Лапюк В. В. використовує вправи на вдосконалення артикуляції вимови, що є невід’ємною частиною розвитку комунікативної компетенції (Додаток 3).

Діалог і монолог – форми мовленнєвої діяльності. Але діалог є провідною формою мовлення, адже використовується на рівні побутового і громадського спілкування (у сім’ї, школі, бібліотеці, магазині, на вулиці тощо). Тому на уроках навчання грамоти діалог має займати належне місце.

Культурно-діалогічне мовлення є невіддільною частиною комунікативної діяльності молодших школярів, яка включає не лише збагачення словникового запасу учнів засобами мовного етикету, синонімів, антонімів, метафор тощо, а й уміння змінювати інтонацію відповідно до тону, мовленнєвої ситуації. Розмовне мовлення формується, коли двоє співрозмовників розмовляють, заздалегідь не плануючи напрям розмови. Кожен співрозмовник використовує вербальні та невербальні засоби спілкування (міміка, тон голосу, інтенсивність голосу, жести тощо).

Тому формування комунікативної компетенції має передбачати оволодіння невербальними комунікативними засобами в поєднанні з мовою [21].

Учні першого класу вже можуть проводити щоденні бесіди. Завдання вчителя:

а) удосконалити вміння безпомилково відповідати на запитання, поставити запитання іншим, вести діалог;

б) збагачувати мовлення дітей за допомогою конструкцій мовленнєвого етикету (ввічливі вислови, українські вітання);

в) учити дотримуватися правил спілкування (не перебивати співрозмовника, вислуховувати зацікавлено і доброзичливо, ввічливо відмовляти або не погоджуватися зі співрозмовником);

г) дотримуватись норм літературної мови;

д) написання діалогів відповідно до контекстуальних моделей повсякденних тем [21].

Групи слів для формування діалогічного мовлення (рис. 2)

<i>Вітання</i>	<i>Вибачення</i>	<i>Прощання</i>	<i>Подяка</i>	<i>Прохання</i>
Добрий день	Пробачте	До побачення	Спасибі	Будь-ласка
Добрий вечір	Вибачте	Всього доброго	Дякую	Якщо ваша ласка
Доброго ранку	Перепрошую	На все добре	Дуже вдячний	Прошу
Здрастуйте	Прошу вибачення	На добраніч	Прийміть найщирішу подяку	З вашої ласки
Привіт	Мені дуже шкода	Ми ще побачимось	Не знаю, як і дякувати вам	Будьте люб'язні

Рис. 1.3 Групи слів для формування діалогічного мовлення.

Монолог — це зв'язний виклад думок, знань, інформації однією особою у формі розповіді, виступу, доповіді, лекції. Але не вистачає зв'язку з аудиторією. У монологічному мовленні відсутня можливість постійно робити виправлення, уточнення (якщо незрозуміле), розширення, уточнення.

Для формування мовленнєвих навичок надзвичайно ефективна групова та парна робота (Додаток К). Методика парної роботи особливо ефективна на початкових етапах навчання учнів. Її можна використовувати для успішного здійснення будь-якої навчальної мети: вивчити, закріпити, перевірити знання. За умов парної роботи всі діти в класі мають можливість висловитися та висловити свої думки. Робота в парах дозволяє учням поміркувати, обмінятися ідеями з партнером, а потім представити їх перед класом. Така форма роботи сприяє розвитку комунікативних навичок, умінь висловлюватись, переконувати, вести діалог та дискусію.

Групова робота, робота в парах – варіативні форми навчання учнів, видів спільної діяльності, що характеризуються спільністю цілей, планів, рішень, презентацій проєктів. Така діяльність передбачає формування спільного інформаційного багажу, сформованого певною групою учнів.

Відповідно до педагогіки, парна та групова робота на уроці допомагає:

- розвивати в учнів навички саморегуляції, тобто наскільки їхні знання відповідають рівню знань класу;
- перетворювати навчання із суто індивідуальної діяльності кожного учня на спільну роботу;
- формувати позитивне ставлення до навчання та розумової праці;
- розвивати зв'язне мовлення учнів [2].

Основне завдання формування комунікативної компетентності учнів вирішується на уроці. Тому вчителю необхідно вміло організувати свою роботу, щоб викликати інтерес учнів, навчити їх бути спостережливими, допитливими, вдало використовувати можливості навчального предмета. Таким чином, сучасні підходи до вивчення початкових курсів літературного читання передбачають розвиток у дітей молодшого віку комунікативної

компетенції – уміння спілкуватися за допомогою мови в будь-якій життєвій ситуації, використовуючи мову як засіб спілкування, пізнання та розуміння твору, навколишньої дійсності.

2.2. Вимірювання показників сформованості комунікативної компетентності в учнів 4 класу на констатувальному етапі дослідження.

Базою для проведення дослідження була Старокостянтинівська загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Старокостянтинівської міської ради Хмельницької області. В експерименті брали участь здобувачі освіти 4-го класу, в якому навчається 28 учнів. Вони були поділені на дві групи по 14 молодших школярів. Для експериментального навчання потрібно було перевірити первинний рівень сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів до початку формувального впливу, що потребувало проведення констатувального етапу. Завдання цього етапу дослідження було в тому, щоб:

- визначити рівень комунікативної компетентності у молодших школярів;
- з'ясувати рівень сформованості творчих здібностей у мовленнєвій діяльності;
- виявити й проаналізувати помилки, які вживають учні в усному мовленні;
- схарактеризувати рівень сформованості монологічного й діалогічного мовлення.

Діагностика рівня сформованості комунікативної компетентності у здобувачів освіти проводилась за допомогою опитувальників: методика «Ситуативний діалог» (Додаток Л), методика «Діагностика мовленнєвого етикету» (Додаток М) та тесту на визначення рівня комунікативних здібностей у спілкуванні (Додаток Н). Для цього було використано такі методи дослідження: бесіди зі школярами, спостереження за усним мовленням, тестування.

1. Методика «Ситуативний діалог»

Мета: визначити на якому рівні сформовано вміння вести діалог.

Матеріал: таблиця спостережень, мовленнєві ситуації, змодельовані вчителем. Процедура виконання: вчитель дає учням завдання створити діалог за запропонованою ситуацією, темою. Вчитель створює схему висловлювання, а учні розподіляють ролі й заповнюють цю мовленнєву схему особистими репліками, змістовними реченнями.

Ситуація 1. Уяви, що ти зустрів/ла приятеля/подругу, прийшовши на тренування. Яка розмова може відбутися між вами?

План діалогу:

Привітання.

Розмова про заняття спортом, секцію, тренера.

Улюблений вид спорту

Подяка за розповідь.

Прощання.

Ситуація 2. Запитай у друга/подруги, де він/вона мріє побувати.

Побудуйте діалог «Я мрію потрапити...»

Ситуація 3. Побудуй з однокласником/однокласницею діалог на тему «Українці дуже смілива нація. Доведи це».

Критерії оцінювання:

Високий рівень.

Учень швидко включається в діалог, вміє уважно з повагою слухати співрозмовника, демонструє високу культуру спілкування, висловлює не лише свою думку з теми розмови, а й зіставляє різні погляди на ту саму тему. Обсяг і мовне оформлення реплік діалогу відповідає високому рівню.

Достатній рівень.

Учень самотійно будує діалог, обсяг якого відповідає нормам; вміє формулювати слушні запитання і коротко, чітко відповідати на запитання співбесідника; додержується правил спілкування в розмові, мовленнєвого етикету в діалозі (висловлює схвальне ставлення щодо сказаного або ввічливо

не погоджується із співрозмовником). Разом з тим, у його діалозі можуть траплятися відхилення від теми, учень може припускатися окремих мовленнєвих помилок, може порушувати логічний зв'язок між деякими репліками.

Середній рівень.

Учень будує діалог, який за обсягом не відповідає нормі, але наближається до неї, додержується правил спілкування в розмові, слухно користується сталими виразами, властивими для бесіди, з використанням правил ввічливого спілкування. У його діалозі можуть бути певні відхилення від теми, може не бути вступної та підсумкової реплік, можуть виникати порушення логічного зв'язку між фразами. Побудова речень, підбір слів, інтонація, потребують коректив.

Початковий рівень.

Учень утримується від спілкування, не проявляє активності, слідує за ініціативними дітьми, не висловлює свої думки чи бажання, проявляє байдужість у спілкуванні, не надає дієвої взаємодопомоги, відмовляється від допомоги дорослих чи учасників групи, тримається осторонь.

Ми отримали такі результати за допомогою методики «Ситуативний діалог».

Початковий рівень виконання завдання не було виявлено в жодній із груп.

Середній рівень виконання завдання виявлений у 35,7% школярів першої – експериментальної групи, та 28,5% молодших школярів другої – контрольної групи. Під час виконання завдань учні повільно включалися в діалог або не могли домовитися і прийти до єдиного рішення, взаємодопомога і взаємоконтроль були на середньому рівні. У результаті здобувачі освіти відчували негативні емоції та мали пасивне ставлення до діяльності, через те що не могли правильно комунікувати між собою.

Достатній рівень виконання завдання спостерігається у 50% школярів експериментальної групи та 50% школярів контрольної групи. Учні 4-го класу

прагнули до співпраці, але у них взаємодопомога і взаємоконтроль були на достатньому рівні, виникали незначні труднощі в побудові діалогу, але спілкування було результативним. Здобувачі освіти під час виконання завдань зберігали позитивне ставлення до діяльності.

Високий рівень виконання завдання виявлено у 14,3% молодших школярів експериментальної групи та 21,4% школярів контрольної групи. Учні надавали допомогу своєму партнеру по спільній діяльності, за обмежений час змогли домовитися і виконати завдання, вони здійснювали взаємоконтроль, зберігали позитивні емоції у спілкуванні.

2. Методика «Діагностика мовленнєвого етикету»

Мета: в навчальній взаємодії визначити рівень сформованості вміння регулювати емоційний стан; визначити рівень володіння правилами, яких слід дотримуватися під час інтерв'ю; під час розмови телефоном; під час спілкування.

Матеріал: таблиця спостереження за учнями четвертого класу.

Учні під час спостереження вели щоденник, створювали мовленнєві ситуації, за вказівками вчителя.

Хід проведення: вчитель дає учням завдання створити розмову за запропонованою мовленнєвою ситуацією. Педагог задає схему висловлювання, а учні розподіляють ролі й заповнюють цю мовленнєву схему особистими репліками. Учня четвертого класу запропонували вести щоденник своїх вражень, переживань та їх оцінок. Це означало спілкування з самим собою, самопізнання. Учні могли обговорювати з товаришами ситуації, в які вони потрапляли. Їхня згода чи незгода з думками того, хто веде щоденник вражень, допоможе подолати розгубленість, внутрішні сумніви, допоможе вирішити конфлікт.

Ситуація мовлення.

Уявіть, що ви скачете на скакалках зі своєю подругою.

Під час гри трапилася непередбачувана ситуація.

Розіграйте ситуацію мовлення, у якій учасники розмови поводити себе так, що непередбачувана подія не перетворилася на неприємність.

Приклад діалогу під час гри.

Іванка: Привіт, Мілана!

Мілана: Привіт, Іванка!

Іванка: Тобі подобається скакати на скакалці?

Мілана: Так. Але я вже давно цього не робила. У тебе є скакалка?

Іванка: Мені мама нещодавно купила.

Мілана: Можна мені поскакати трішки?

Іванка: Так, будь ласка!

Мілана: Тільки відійди подалі!

Іванка: Ой! Ти мене вдарила. Я ще не встигла відійти!

Мілана: Ой, пробач мені, я не побачила.

Іванка: Нічого, вже не дуже болить! Я не ображаюся.

Мілана: Правда? Ти справжня подружка.

Іванка: Ти теж. С тобою весело й цікаво.

Мілана: В мене ніколи не було таких подружок.

Іванка: В мене теж. Ідемо до мене пити чай.

Мілана: Ходімо!

Критерії оцінювання:

Здатність застосовувати правила спілкування під час розмови вважали сформованими на високому рівні, якщо учень виявляв готовність до розмови; був налаштований на позитивне спілкування; виявляв бажання зацікавити партнерів; був здатний сприймати і розуміти; прагнув змінити поведінку, проявляв емпатію до партнера; правильно будував діалог, доводив його до логічного завершення.

Здатність застосовувати правила спілкування під час розмови вважали сформованими на достатньому рівні, якщо учень був налаштований на побудову діалогу; не був байдужий до активності співрозмовників; майже завжди виявляв готовність до контакту та прагнення змінити поведінку,

наміри, думки, зберігав позитивний настрій. У його діалозі можуть траплятися незначні відхилення від теми, учень може припускатися окремих мовленнєвих помилок.

Здатність застосовувати правила спілкування під час розмови вважали сформованими на середньому рівні, якщо учень не в повній мірі був налаштований на побудову діалогу; був байдужий до активності співрозмовників; частково виявляв готовність до контакту, але виявляв прагнення змінити поведінку, наміри, думки, намагався зберегти позитивний настрій. У його діалозі можуть траплятися відхилення від теми, учень може припускатися окремих мовленнєвих помилок.

Здатність застосовувати правила спілкування під час діалогу вважали сформованими на початковому рівні, якщо учень не був готовий до спілкування, виникали порушення логічного зв'язку між фразами. Побудова речень, підбір слів, інтонація, потребували коректив, він не зміг показати себе з кращого боку, його пасивність була сприйнята співрозмовниками як недолік.

Аналіз результатів за методикою «Діагностика мовленнєвого етикету»:

- Початковий рівень виконання завдання не було виявлено в жодній із груп.
- Середній рівень виконання завдання спостерігається у 21,4% школярів експериментальної групи та 14,3% школярів контрольної групи. Такі учні орієнтуються тільки на власну точку зору, майже не враховують позицію співрозмовника, мовлення цих здобувачів освіти має низький комунікативний характер, що ускладнює їх взаємодію.
- Учні експериментальної та контрольної групи проявили достатній рівень під час виконання завдання, який склав 50% та 57,2% відповідно. З чого можна зробити висновок, що молодші школярі не завжди можуть визначити свою точку зору, вони дотримуються правил культурного спілкування, але не завжди враховують позицію партнера.
- 28,6% молодших школярів експериментальної та 28,5% контрольної групи мають високий рівень виконання завдання. При спілкуванні такі

учні ввічливі, при взаємодії тактовно обстоюють свою думку, враховують точку зору інших, співвідносять характеристики співбесідників з особливостями своєї точки зору як спостерігача.

3. Тестування.

Учням було запропоновано пройти тестування на визначення рівня комунікативних здібностей у спілкуванні за розробленою нами методикою. (Додаток Л)

При проведенні тестування ми отримали такі результати.

- Початковий рівень виконання завдання не було виявлено в жодній із груп.
- Середній рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 42,8% школярів експериментальної групи та 35,7% школярів контрольної групи.
- Достатній рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 42,8% школярів експериментальної групи та 57,2% школярів контрольної групи.
- Високий рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 14,4% школярів експериментальної групи та 7,1% школярів контрольної групи.

Зв'язок, який простежувався між пізнавальною та емоційною сферами, дозволив нам виділити такі *критерії сформованості комунікативної компетентності молодших школярів*:

— *Мотиваційний*: усвідомлення значення, яке несе власна діяльність; сформованість важливих і необхідних якостей для здійснення навчальної діяльності; прагнення до саморозвитку й самовдосконалення.

— *Когнітивний* – наявність знань та необхідність їх використання при спілкуванні (спілкування за алгоритмами), розвиток власної комунікативної культури, знаходження способів вирішення комунікативних завдань.

— *Процесуально-діяльнісний* – комунікативна діяльність, встановлення правильних взаємовідносин при спілкуванні, що виявляється у здатності

самостійно використовувати власний досвід та знання, необхідність поводити себе адекватно в будь якій ситуації.

Таким чином, мотиваційний, когнітивний та процесуально-діяльнісний критерії визначаються за ознакою мети, коли кожний наступний рівень, що розвивається, має основу в попередньому. Тому при переході на більш високий рівень, якості попереднього рівня не зникають, а перетворюються. Визначені критерії характеризують сутність і особливості комунікативної діяльності учнів початкових класів. Ці критерії та показники дали змогу виявити відповідні рівні сформованості комунікативної компетентності: високий, достатній, середній, початковий.

Враховуючи результати дослідження та керуючись визначеними критеріями, ми отримали рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів освіти початкової школи. Аналіз результатів показав, що в експериментальній групі 33,3% учнів мають середній рівень сформованості комунікативної компетентності, 47,6% – достатній, 19,1% – високий рівень. У контрольній групі 26,2% учнів мають середній рівень сформованості комунікативної компетентності, 54,8% – достатній, 19% – високий рівень. Результати дослідження сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів занесли до таблиці (таб. 2).

	Кількість учнів	Рівень сформованості мовленнєвих умінь, %			
		Високий	Достатній	Середній	Початковий
Експериментальний	14	19,1%	47,6%	33,3%	-
Контрольний	14	19%	54,8%	26,2%	-

Таб. 2 Рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів до формувального впливу.

Для наочності розподіл сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів відображено на діаграмі (рис. 2.1).

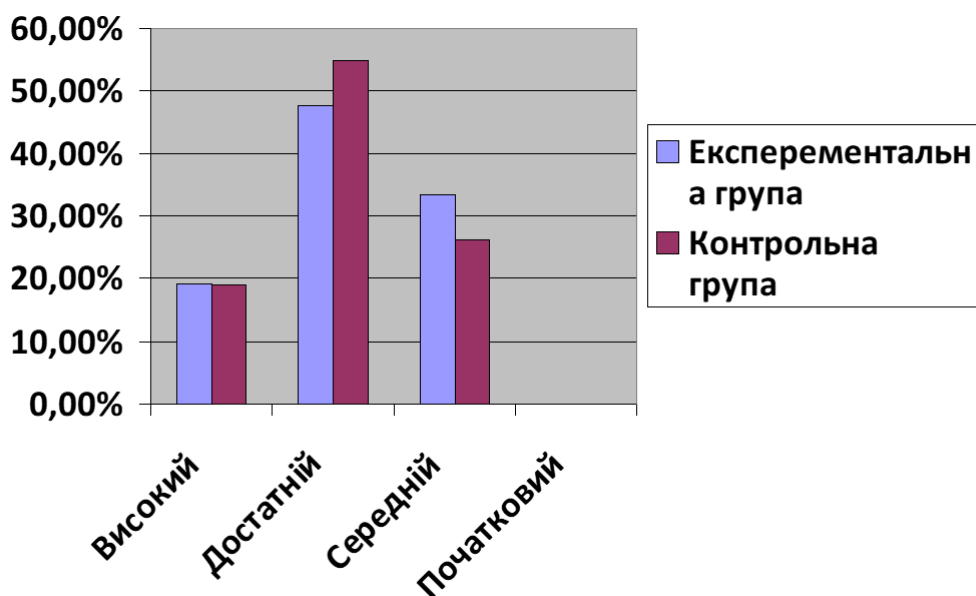

Рис. 2.1 Діаграма розподілу рівнів сформованості комунікативної компетентності молодших школярів до формувальної дії.

Провівши констатувальний етап дослідження, ми дійшли висновку, що у здобувачів освіти із середнім рівнем сформованості комунікативної компетентності формування окремих компонентів на середньому рівні, та вони мають труднощі при взаємодії в усній формі, у них не сформовані на достатньому рівні комунікативні вміння, відсутні навички спілкування; відчуються труднощі у встановленні комунікативного контакту. Учні мають середню здатність до керування своїми емоціями, у них відсутнє інтонаційне забарвлення, а також низький рівень самоконтролю. Відчують себе скуто, для них важко сформулювати свою думку, не знають, як поводити себе в незнайомій ситуації.

Достатній рівень сформованості комунікативної компетентності визначається певною нерівномірною розвиненістю їх окремих компонентів. Таким учням притаманно прагнення до спілкування, воно активно виражене. У них формується вміння говорити, але вміння уважно слухати партнера по спілкуванню недостатньо розвинене. Вони в достатньому обсязі використовують спілкування із застосуванням невербальних засобів. Здобувачам освіти притаманна здатність до доброзичливої взаємодії, вони

встановлюють міжособистісні контакти. Учні мають уявлення про стосунки, почуття, співпереживання, але не завжди користуються цими знаннями.

Високий рівень сформованості комунікативної компетентності учнів, які брали участь у дослідженні, проявляється у позитивному особистісно-комунікативному орієнтуванні на спілкування, добре розвинених комунікативних здібностях та організаторських, ораторських навичках, знаннях ситуаційних норм спілкування; здатністю співпереживати; розвиненістю вмінь говорити та слухати; діяльним застосуванням невербальних засобів спілкування; володінням прийомами переконання; доброзичливому ставленні до інших людей, до себе; здатністю до конструктивної поведінки в конфліктній ситуації; здатністю пошуку взаєморозуміння в міжособистісному спілкуванні.

Результати дослідження, які ми отримали на констатувальному етапі, унаочнюють та підтверджують необхідність систематичної роботи з покращання, вдосконалення комунікативної компетентності молодших школярів і розроблення відповідного експериментального навчання.

2.3. Методика розвитку комунікативної компетентності молодших школярів на уроках літературного читання за допомогою театралізованих ігор та ефективність її застосування.

Здобувачі освіти експериментальної та контрольної групи навчалися за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О.Я. Савченко, відповідними посібниками, користувались однаковими матеріалами та обладнанням, відвідали однакову кількість уроків. Але тільки учні експериментальної групи були задіяні в експериментальному навчанні. У той час, коли в експериментальній групі проходив урок літературного читання, в контрольній групі був урок фізичної культури і навпаки. На уроках позакласного читання чергування відбувалося з уроком дизайну і технологій. Тому різниця у показниках, що ми досліджували, між контрольною та експериментальною групою за таких умов може бути віднесена лише до

впливу застосованого експериментального навчання. Дослідження проводилось на основі підручника Марії Чумарної «Українська мова та читання», частина 2; 3,5 години на тиждень.

Провівши аналіз підручників з читання для 4-го класу, ми дійшли висновку, що зміст підручників спрямований на формування в молодших школярів умінь повноцінно сприймати художній твір; розширювати їх літературні знання, спрямований на ознайомлення з новими жанрами, на оволодіння прийомами розуміння твору, на засвоєння морально-естетичних цінностей культури українського народу й народів світу. Тексти для читання упорядковані за жанровим принципом, що дає змогу формувати в учнів знання їх жанрових особливостей і вміння аналізувати твори відповідно до них. Учні вчаться їх розуміти, встановлювати спільне та відмінне у моральному, естетичному змісті художніх творів різноманітних жанрів, письменників, народів.

Нами були проаналізовані підручники з читання О.Я. Савченко та М.І. Чумарної. (Рис. 2.2)

Рис. 2.2 Підручники з літературного читання 4 клас.

Для активізації мислення здобувачів початкової освіти під час роботи з художнім твором у підручниках автори використовують такі прийоми:

- ❖ перед текстом сформульовано завдання для обдумування змісту твору до його читання (Рис.2.3);

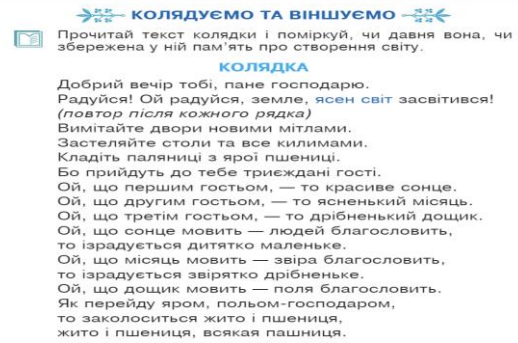

Рис 2.3 Завдання для обдумування змісту твору до його читання

- ❖ для стимуляції роботи мислення, пам'яті, уяви у процесі читання, О.Я. Савченко використовує прийом переривання читання значного за обсягом твору запитаннями. У підручнику М. Чумарної такого прийому немає.
- ❖ Підручники містять багато ілюстративного матеріалу: репродукції картин видатних художників, у які вкладений співзвучний художнім творам смисл і настрої, вони спрямовані на розширення уявлень про створення і взаємодоповнення засобами літератури й живопису художнього образу. Це сприяє розвитку мовлення, умінню визначати настрої художника та поета, творів мистецтва, а також розвитку комунікативної компетентності.
- ❖ У підручниках передбачено різні види індивідуальної та групової праці, що також сприяє розвитку мовлення (Рис. 2.4).

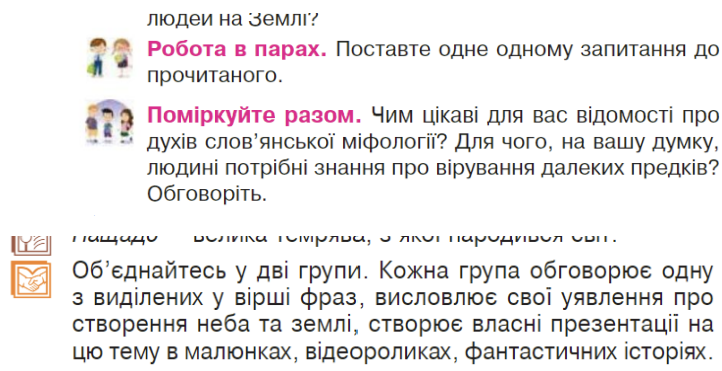

Рис 2.4 Види індивідуальної та групової праці поданні в підручниках.

- ❖ Для розвитку критичного мислення та комунікативної компетентності, гнучкості мислення автори застосовують завдання творчого характеру. Пофантазуй, розкажи, намалюй...

- ❖ У підручниках є завдання для розвитку інтонації і темпу мовлення.
- ❖ Є завдання для збагачення словникового запасу.
- ❖ Для розвитку комунікативної компетентності автори використовують метод дослідження, а також різноманітний інтерактивний матеріал.

Нажаль, у підручниках ми майже не побачили театралізованих ігор та завдань. Ми вважаємо, що завдання такого типу найкраще сприяють розвитку комунікативної компетентності. Тому на даному етапі експерименту, нами були сформульовані такі завдання:

- залучення молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності засобами театралізованої діяльності із метою формування комунікативної компетентності;
- формування комунікативної компетентності молодших школярів у груповій та індивідуальній роботі із застосуванням театралізованих ігор;
- формування позитивної мотивації та усвідомленої потреби школярів в комунікативному саморозвитку засобами театралізації;
- урахування індивідуальних можливостей та здібностей початківців.

Роботу над театралізованими іграми розпочали зі знайомства з різними видами таких ігор.

1. Настільні театралізовані ігри.

Театр іграшок – у цьому театрі використовуються будь-які іграшки – це можуть бути персонажі з природних і будь-яких інших матеріалів, саморобні ляльки або фабричні. Не потрібно обмежувати свою фантазію, головне, щоб іграшки та персонажі міцно стояли на площині і не створювали перешкод при русі.

Картинний театр – всі фігури та декорації потрібно робити з двох сторін, через те, що їх потрібно повертати, щоб фігура не впала, для них потрібні опори, які можуть бути різними, але повинні бути дуже стійкими. Це забезпечується правильним співвідношенням ваги або опорної площини до висоти фігури. Чим вища фігура, тим більша або важча опорна поверхня потрібна.

2. Драматичні ігри на лавці (стендові).

Shadow play (театр тіней) – тут потрібен екран з напівпрозорого паперу, з чітко вирізаними чорними плоскими фігурами-персонажами і яскравим джерелом світла за ними, тому символи на екрані затемнені. Дуже цікаві зображення виходять за допомогою пальців, наприклад, можна зробити гусей, зайців, злих індіків.

Пальчиковий театр – це ігри-розваги, ігри-казки, різноманітні сценки, що супроводжуються показом ляльок, які одягнені на пальчики і виконують роль персонажів. Під час гри дитина ворушить одним або двома пальцями, промовляє слова, рухається за ширмою. Вони можуть зображувати дію без ширми і вільно переміщатися по кімнаті.

Ляльковий театр – вистави, для яких характерне вільне поєднання різних видів ляльок, різноманітних технік і прийомів – все залежить від розкриття художніх деталей. Вистава знайомить дітей із чарівним світом, де все хороше справжнє й чудове. Можна ставитися до цих ляльок як до живих істот і з цікавістю спостерігати за кожним їхнім рухом.

Діти самі визначили, який вид театру був би цікавим для них. Вони обрали пальчиковий театр, ляльковий театр та театр іграшок. Саме ігри на основі цих театралізованих ігор ми вирішили застосувати при проведенні свого експерименту.

При вивченні розділу «Казки, міфи і легенди про творення світу» діти складали і театралізували діалоги на теми: «Про що мріють квіти на вашому підвіконні?», «Про що «розмовляють» ваші домашні друзі?», «Що «розповідають» вам рибки в акваріумі?». Цьому виду роботи передувало використання підготовчих дидактичних ігор: «Відтворення», «Ланцюжок слів», «Нескінченне речення» та інші.

Наведемо приклад гри «Нескінченне речення».

Зміст: учитель називає якесь слово, а потім кожний із гравців по черзі додає до нього своє слово, повторюючи все попереднє повністю. Наприклад,

вихідне слово сонце: світить сонце; яскраво світить сонце; на небі яскраво світить сонце; на небі яскраво світить весняне сонце....

Для театралізації діалогів було використано пальчиковий театр (рис. 2.5)

Рис. 2.5 Театралізація діалогів. Пальчиковий театр.

При вивченні розділу «Які бувають казки» діти вивчали, за якими ознаками можна визначити вид казки. Засвоювали цей матеріал за допомогою дидактичних ігор: «Буває – не буває», «Скринька з казками», «Літературний музей», «Слово – казка» та інші.

Гра «Слово – казка»: Зміст: учитель пише на дошці слово, за допомогою якого потрібно створити казочку. Слово пишеться вертикально і «розшифровується».

Наприклад:

Д – двір,

О – опудало,

Р – річка,

О – орел,

Г – горобець,

А – апетит.

На основі цих придуманих слів діти мають скласти казку.

Під час опрацювання казок дітям цікаво було перевтілитися у казкових героїв. Тому після читання казки «Золота пшениця» вони влаштували лялькову виставу. (Рис. 2.6)

Рис. 2.6 Театралізація казки «Золота пшениця».

Під час уроків ми застосовували пальчикові вправи з мовним супроводом. Це вправи для дитячих пальчиків, які можуть не тільки покращити моторику дітей, а й розвинути інтелект і мовні навички. Водночас, формування рухів рук тісно пов'язане з розвитком рухових аналізаторів і зорового сприйняття, різноманітної чутливості, орієнтації в просторі, координації рухів. Рухи рук тісно пов'язані з мовою і є одним із факторів її формування. Рухи пальчиків стимулюють процес розвитку центральної нервової системи та пришвидшують розвиток мовлення дітей. Вони допомагають урізноманітнити театральні ігри. (Рис. 2.7)

Рис. 2.7 Пальчикова вправа «Наші гарні квіти»

Для роботи над байками, персонажів ми створювали за допомогою конструктора LEGO DUPLO та LEGO 6 цеглинок (рис. 2.8).

Конструктор було обрано не випадково, оскільки LEGO в перекладі з данської означає «розумна гра», і, перш за все, це барвистий, універсальний матеріал, який пропонує чудові можливості для дослідницької діяльності дітей. Цеглинки LEGO є хорошим матеріалом для драматичних ігор, де дія гри визначається сюжетом і змістом обраної літератури, а казка – ще й творчий елемент.

Дитина має можливість створити власну фігурку лисиці чи ворони, наділивши свого персонажа потрібними якостями. Ці персонажі ми використали в театрі іграшок при розігруванні байки Езопа «Лисиця і ворона». Також діти мали можливість продовжити байку, переписати її на свій лад, придумати іншу кінцівку. Цей процес захопив усіх, учні ще довго обговорювали можливий розвиток подій і після завершення уроку.

У повсякденній ігровій діяльності молодших школярів часто виникають сюжети та події, описані в оповіданнях і казках. Ініціаторами цієї гри є самі діти. Слова і вчинки наперед не завчаються. У цих іграх найбільш вільно розвивається творча діяльність дітей, що визначає успішність подальшого формування мовлення. Педагоги заохочують дітей до ігор за сюжетами літературних творів, розвивають пам'ять і мислення, розвивають творчу уяву, дарують насолоду від спілкування з героями улюблених казок та оповідань, виховують доброту та чуйність.

Рис. 2.8 Створення персонажів з конструктора LEGO

Щоб розвинути потребу висловлювати свої думки, ми застосовували хвилинки обміну думками, щоб розповісти про свої враження та відчуття від проведеної роботи та прочитаних творів. Під час експерименту на різних його етапах діти мали можливість висловити все, що змушує їх хвилюватися, сміятися, бентежити. Ось записані враження після лялькової вистави «Золота пшениця»: «Я хвилювалася, бо забула свої слова, але Ярослав мені допоміг, я все згадала і зраділа» (Варвара Л.); «Я боялася, що забула хто мій герой. Але я

впоралась з хвилюванням і гарно зіграла свою роль» (Саша В.); «Я вдома мамі теж покажу як я грав у виставі. Думаю, що для неї сподобається» (Іван І.).

Варто наголосити, що серед різноманітних вправ, які використовувалися нами із метою покращення, підвищення мовленнєвої культури школярів, досить помітне місце посідали словникові вправи та вагоме місце відводилося уроках позакласного читання.

На кінцевому етапі експерименту перевірялась ефективність нашого дослідження. Із цією метою було проведено підсумкові зрізи для визначення рівнів комунікативної компетентності молодших школярів на основі театралізованих ігор. Учням контрольної та експериментальної груп було запропоновано завдання за кожним із виділених показників, які є аналогічними до тих, що використовувалися на констатувальному етапі. Опишемо отримані результати.

Насамперед було з'ясовано кількісні та якісні зміни рівнів сформованості комунікативної компетентності за **методикою «Ситуативний діалог»**.

Початковий рівень виконання завдання не було виявлено в жодній із груп.

Середній рівень виконання завдання виявлений у 14,3% школярів першої – експериментальної групи, та 21,4% молодших школярів другої – контрольної групи.

Достатній рівень виконання завдання спостерігається у 50% школярів експериментальної групи та 50% школярів контрольної групи.

Високий рівень виконання завдання виявлено у 35,4% молодших школярів експериментальної групи та 28,6% школярів контрольної групи.

Було з'ясовано кількісні та якісні зміни рівнів сформованості комунікативної компетентності за методикою **«Діагностика мовленнєвого етикету»**.

Початковий рівень виконання завдання не було виявлено в жодній із груп.

Середній рівень виконання завдання спостерігається у 7,2% школярів експериментальної групи та 14,3% школярів контрольної групи.

Учні експериментальної та контрольної групи проявили достатній рівень під час виконання завдання, який склав 42,8% та 50% відповідно. З чого можна зробити висновок, що молодші школярі не завжди можуть визначити свою точку зору, вони дотримуються правил культурного спілкування, але не завжди враховують позицію партнера.

50% молодших школярів експериментальної та 35,7% контрольної групи мають високий рівень виконання завдання. При спілкуванні такі учні ввічливі, при взаємодії тактовно відстоюють свою думку, враховують точку зору інших, співвідносять характеристики співбесідників з особливостями своєї точки зору як спостерігача.

Було з'ясовано кількісні та якісні зміни рівнів сформованості комунікативної компетентності **за тестуванням** на визначення рівня комунікативних здібностей у спілкуванні.

Початковий рівень виконання завдання не було виявлено в жодній із груп.

Середній рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 14,3% школярів експериментальної групи та 21,4% школярів контрольної групи.

Достатній рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 50% школярів експериментальної групи та 54,7% школярів контрольної групи.

Високий рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 35,7% школярів експериментальної групи та 23,8% контрольної групи.

Результати дослідження сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів занесли до таблиці (таб. 2.1).

	Кількість учнів	Рівень сформованості мовленнєвих умінь, %			
		Високий	Достатній	Середній	Початковий
Експериментальна	14	35,7%	50%	14,3%	-
Контрольна	14	23,8%	54,7%	21,4%	-

Таб. 2.1 Результати дослідження.

Результати після проведення формувального експерименту відображено на діаграмі (рис. 2.9).

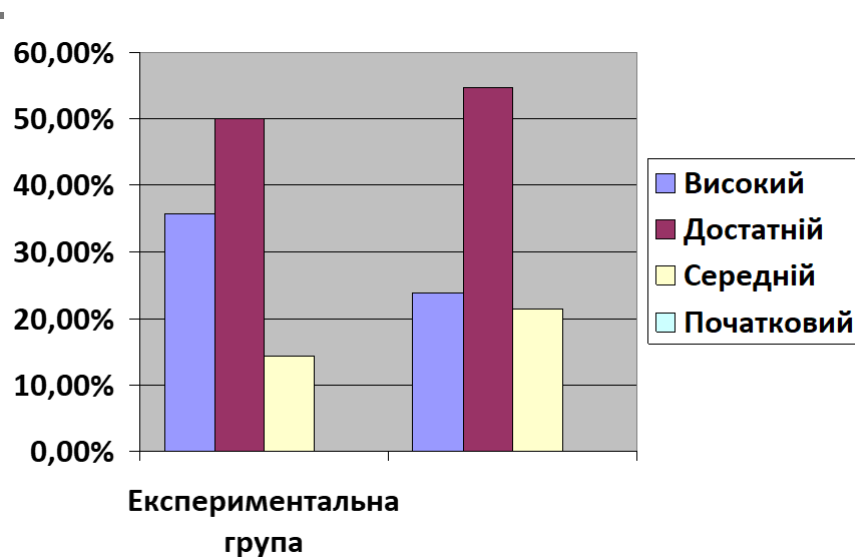

Рис. 2.9 Рівні сформованості комунікативної компетентності у молодших школярів.

Аналіз результатів контрольного і формувального етапів дослідження, які ми здійснили після проведення експерименту, унаочнив та підтвердив результативність застосування театралізованих ігор на уроках літературного читання. Завдяки систематичній роботі з поліпшенням, покращенням, вдосконаленням комунікативної компетентності молодших школярів, і розробці відповідного експериментального навчання нам вдалося підвищити рівень комунікативної компетентності учнів, що в подальшому для них дасть змогу вільно почувати себе в будь-якій ситуації, контролювати свої емоції, бути ввічливими та досягнути нових рівнів ефективної особистості.

Висновки до другого розділу

Ми провели констатувальне дослідження стану комунікативної компетентності учнів початкової школи в освітньому процесі. Приділяли увагу формуванню навичок і вмінь спілкування.

Навчальна здатність молодших школярів безпосередньо залежить від індивідуальних особливостей, факторів зовнішнього середовища, рівня власних комунікативних знань і майстерності вчителя, показу учням прикладу, прояву творчих навичок і традиційних методів, систематичності в пошуку нових методів і засобів.

У ході дослідження було виявлено педагогічний потенціал використання драматизації та ігрової діяльності в шкільному процесі: гра зі змістом навчання, перевірка власних навичок розв'язання проблем, можливість жити у вигаданих ситуаціях. Театралізовані ігри допомагають засвоювати моделі поведінки, надавати навчальному процесу інтенсивність і дієвість; показують взаємозв'язок знань і реальних почуттів, емоцій, стосунків; створюють комфортні умови навчання, щоб учні отримували задоволення від участі в самому процесі, спілкування з іншими, випробовування власних сил, і самоствердження.

Переконані, що впроваджувати ігрові технології навчання у початковій школі є досить доцільним, оскільки це стане заохочувальним стимулом для вивчення навчального матеріалу. Під час використання ігор учитель може самостійно придумувати ігри відповідно до поставленої мети.

Під час уроків читання вважаємо ефективним у контексті зазначеної проблеми застосування театралізованих ігор. Навчальна та театралізована гра ефективно допомагає розвинути комунікативну компетентність молодших здобувачів освіти, що є головною цілю сучасного ставлення до стандартів освіти.

Результати нашого дослідження використання театралізованих ігор на уроках літературного читання в початкових класах підтверджують, що ця технологія сприяє розвитку комунікативних здібностей, допомагає учням

вільно почувати себе у різних мовленнєвих ситуаціях. Вчителями-практиками доведено, що коли уроки проводяться без використання будь-яких ігор чи їх елементів, це призводить до швидкої втрати інтересу до спілкування та швидкої втоми учнів. Без театралізованих ігор і без виконання ігрових навчальних завдань витрачається більше часу на вивчення матеріалу, а комунікативні навички погіршуються. Якщо вчитель знайде для своїх учнів гру, яка буде для них цікавою, він досягне значних успіхів у навчанні, збільшення словникового запасу, що сприятиме вільному володінню учнями своїм мовленням та формуванню ефективної особистості.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне та практичне дослідження проблеми формування комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку засобами театральної діяльності, що знайшло відображення в її теоретико-методологічному обґрунтуванні й експериментальній перевірці.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки.

1. Відповідно до першого завдання досліджено історико-педагогічний аспект та теоретичні основи формування комунікативної компетентності школярів.

Визначено, що під поняттям комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку слід розуміти вміння вступати в контакт і вести розмову зі співрозмовником, вміння уважно та активно слухати та чути, а також використовувати міміку, жести для більш експресивного вираження своїх думок. У результаті здійсненого аналізу теоретичних джерел було визначено, що комунікативна компетентність — це комплексне використання вербальних і невербальних засобів у комунікативних цілях, вміння спілкуватися в конкретних соціально-побутових ситуаціях, вміння орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, комунікативна ініціатива. Це не що інше, як можливість вільно володіти ситуацією, і ключовим елементом у цьому є мова.

Досліджено, що слід розрізняти поняття «компетентність» і «компетенція», тому що, компетенція, яка об'єднує в собі «знання», «уміння», «навички» і дає основу для дії людини за стандартними ситуаціями, а компетентність зумовлена особистісними особливостями людини, через зміну якості знань на якість діяльності та має елементи готовності до будь-якої ситуації, в тому числі й нестандартної. Отже, за своєю природою поняття «компетентність» значно ширше за поняття «компетенція».

2. Розв'язання другого завдання дослідження потребувало аналізу психолого-педагогічних особливостей використання ігрових технологій у початкових класах.

Було досліджено, що комунікативна компетентність учня є невід'ємною частиною спілкування, системою внутрішнього ресурсу людини для ефективної взаємодії з іншими на основі власного досвіду та досвіду співрозмовника в комунікативних ситуаціях і завданнях. У комунікативній компетенції можна виділити такі компоненти: цінності, орієнтації, мотивації, установки, стосунки, знання, уміння, навички, досвід, особистісні характеристики індивіда, когнітивні процеси та афективні сфери. Формування комунікативної компетентності школярів молодших класів здійснюється з використанням різних ігрових завдань. Серед пріоритетних методів і способів формування комунікативних здібностей молодших школярів найбільше значення мають ігри з комунікативними завданнями та ситуативні завдання, які є способами активізації позитивної розумової діяльності та спонукають учнів висловлювати свої думки.

Визначено, що ігрова форма уроків створюється в рамках заняття за допомогою ігрових вправ та обставин, які служать заохоченням і стимулом до навчальної діяльності. Використання дидактичних ігор на уроках уможливорює таке: розширити кругозір учнів; активізувати пізнавальну діяльність; застосовувати знання і вміння на практиці; розвивати пам'яті, мислення, уяву, фантазію, творчість тощо. Систематичне використання ігор може підвищити ефективність навчання. Розвивальні ігри ефективно сприяють розвитку комунікативних навичок школярів, що є основною метою сучасних стандартних методик навчання.

3. Відповідно до третього завдання дослідження було проаналізовано сучасний стан розвитку комунікативної компетентності на уроках літературного читання. З'ясовано, що основне завдання формування комунікативної компетентності учнів вирішується на уроці. Тому вчителю необхідно вміло організувати свою роботу, щоб викликати інтерес учнів, навчити їх бути спостережливими, допитливими, вдало використовувати можливості навчального предмета. Досліджено, що сучасні підходи до вивчення початкових курсів літературного читання передбачають розвиток у

дітей молодшого віку комунікативної компетентності – уміння спілкуватися за допомогою мови в будь-якій життєвій ситуації, використовуючи мову як засіб спілкування, пізнання та розуміння твору, навколишньої дійсності. Визначено, що уміння комунікувати залежить від умінь і навичок, які педагоги формують у дітей, використовуючи такі види навчальної роботи, як логічний розбір, словниковий розбір, уточнення ідеї тексту, що вивчається.

4. У межах четвертого завдання дослідження вимірювали показники сформованості комунікативної компетентності в учнів 4-го класу.

Зокрема, проведено педагогічне дослідження в 4-му класі, який був поділений на дві групи. Кожна група (експериментальна й контрольна) у своєму складі мала 14 дітей, які були в рівних умовах.

Педагогічний експеримент було здійснено в три етапи: перший етап (констатувальний), другий етап (формульвальний), третій етап (контрольний).

На констатувальному етапі діагностика рівня сформованості комунікативної компетентності у здобувачів освіти проводилась за допомогою опитувальників: методика «Ситуативний діалог», методика «Діагностика мовленнєвого етикету» та тесту на визначення рівня комунікативних здібностей у спілкуванні. Для цього було використано такі методи дослідження, як бесіди зі школярами, спостереження за усним мовленням, тестування.

Відповідно до цих методів дослідження ми визначили, на якому рівні сформовано вміння вести діалог, рівень сформованості вміння регулювати емоційний стан; визначили рівень володіння правилами, яких слід дотримуватися під час інтерв'ю; під час розмови по телефону; під час спілкування та рівень комунікативних здібностей у спілкуванні.

Відповідно до означених критеріїв були обґрунтовані чотири рівні їх сформованості: високий, достатній, середній, початковий.

Ураховуючи результати дослідження та керуючись визначеними критеріями, ми отримали дані щодо рівнів сформованості комунікативної компетентності здобувачів освіти початкової школи. Аналіз результатів

показав, що в експериментальній групі 33,3% учнів мають середній рівень сформованості комунікативної компетентності, 47,6% – достатній, 19,1% – високий рівень. У контрольній групі 26,2% учнів мають середній рівень сформованості комунікативної компетентності, 54,8% – достатній, 19% – високий рівень. Початкового рівня не виявлено в жодній з груп.

5. У межах п'ятого завдання дослідження було розроблено методику формування комунікативної компетентності четвертокласників засобами театралізованих ігор на уроках літературного читання та експериментально перевірено її ефективність.

На цьому етапі експерименту нами були сформульовані такі завдання:

- залучення молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності засобами театралізованої діяльності із метою формування комунікативної компетентності;
- формування комунікативної компетентності молодших школярів у груповій та індивідуальній роботі із застосуванням театралізованих ігор;
- формування позитивної мотивації та усвідомленої потреби школярів в комунікативному саморозвитку засобами театралізації;
- урахування індивідуальних можливостей та здібностей початківців.

На формувальному етапі експерименту в освітній процес експериментальної групи було впроваджено методику формування комунікативної компетентності засобами театралізованої діяльності. У межах запропонованої нами методики всі види театралізованої діяльності були об'єднані у три блоки: пальчиковий театр, ляльковий театр та театр іграшок. Саме ігри на основі цих театралізованих ігор ми вирішили застосувати у ході свого експерименту. У контрольній групі освітній процес відбувався без змін.

На контрольному етапі дослідження було з'ясовано й проаналізовано кількісні та якісні зміни рівнів сформованості комунікативної компетентності за тестуванням на визначення рівня комунікативних здібностей у спілкуванні.

Початковий рівень виконання завдання не було виявлено в жодній із груп.

Середній рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 21,4% школярів експериментальної групи та 28,6% школярів контрольної групи.

Достатній рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 57,2% школярів експериментальної групи та 64,3% школярів контрольної групи.

Високий рівень комунікативних здібностей у спілкуванні виявили у 21,4% школярів експериментальної групи та 7,1% школярів контрольної групи.

Порівняння отриманих даних констатувального та контрольного етапів педагогічного експерименту дало підстави зробити висновок про несуттєві зміни показників у контрольній групі, проте як у експериментальній групі показники середнього рівня значно зменшилися (майже на 19%); натомість показники достатнього рівня збільшилися на 2%, також зросли показники і за високим рівнем на 16%. Ці дані підтверджують, що розроблена нами методика є ефективною для формування комунікативної компетентності засобами театралізованої діяльності.

Проаналізувавши всі умови проведення театралізованої діяльності в школі, ми сформулювали практичні поради щодо використання дитячих театралізованих ігор з навчальною метою:

- проводьте систематичну роботу з театральної діяльності;
- розвивайте здатність до активного використання різних видів емоційного прояву, уміння створювати образи, дієві образні механізми, що впливають на формування комунікативної компетентності;
- театралізовані ігри мають містити освітні виховні завдання, виступати як засіб розвитку психічних процесів;
- розвивайте такі напрями театралізованих ігор: ігри, що мають виховну функцію та виховні завдання, продукують розвиток психічних процесів, почуттів, моральних цінностей, пізнання;

- комунікативні навички розвивають усі здібності особистості й театралізовані ігри якнайкраще цьому сприяють.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вирішення зазначеної проблеми. Подальшої розробки потребують особливості формування комунікативної компетентності засобами театралізованих ігор у дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Соціальна психологія: підручник для вищ. навч. закладів. 5-е вид. / Г. М. Андреева. Москва: Аспект Пресс, 2007. С.82 .
2. Антоненко Л.С. Групова робота як засіб формування ключових компетентностей молодших школярів / Л.С.Антоненко// Всеосвіта. 2019. URL:<https://vseosvita.ua/library/grupova-robota-ak-zasib-formuvanna-klucovih-kompetentnostej-molodsih-skolariv-99854.html>
3. Артемов В.А. Психологія навчання іноземних мов./ В.А.Артемов. Москва: Просвітництво, 1969. С. 280.
- 4.Байбара Т.М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади / Т.М. Байбара // Початкова школа. 2010. №8. С. 7– 9
- 5.Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. Київ: Академія, 2009. С.376.
- 6.Бібік Н. М. Компетенції і компетентність у результатах початкової освіти / Н.М. Бібік // Сучасна початкова освіта: вектори розвитку: зб. н. праць. Бердянськ: БДПУ, 2012. С.20 – 29.
- 7.Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Н. М. Бібік // Гірська школа Українських Карпат. 2013. № 8–9. С. 26–30.
8. Болотов В. А. Копетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов //Педагогика. 2009. № 10. С. 8–14.
9. Бондар В. І. Дидактика / В. І. Бондар. К. : Либідь, 2005. С.264.
10. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. К.: Ірпінь:, 2001. С.140.
- 11.Вашуленко М. С. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука успіхів навчання молодших школярів / М. С. Вашуленко // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький: ПП. Балюк І. Б., 2011. Вип. 10. С. 95–98.
- 12.Вашуленко М.С. Проблема перспективності і наступності у мовленнєвому розвитку дошкільників і молодших школярів / Вашуленко М.С. // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник

наукових праць. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім.. М.П. Драгоманова, 2010. Вип. 11.

13.Вашуленко О. В. Мовленнєва складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра / О. В. Вашуленко // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: дидактико-методичні аспекти: Дайджест 2 / Укл. О. В.Онопрієнко. Донецьк: Каштан, 2012. С.64 – 74.

14.Ветчинкіна О. Використання різноманітних джерел інформації – один із напрямків формування компетентностей молодших школярів/ Ольга Ветчинкіна// Початкова школа. 2012. №3. С.52.

15.Виготський Л.С. Психологія розвитку дитини / Л. С. Виготський. Москва: Ексмо, 2003. С.512.

16. Голубович Ж.Л. Комунікативна компетентність молодших школярів. / Ж.Л. Голубович // [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/view/2022>

17. Горошкіна, О., Караман, С., Бакум, З., Караман, О., Копусь, О. 2015. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі. Київ: АКМЕ ГРУП.

18. Данилова Г. С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста. / Галина Сергіївна Данилова К. : УПІКККО, 1995. С.80.

19. Державний стандарт початкової освіти (затверджений 21.02.2018 р. постановою № 87 Кабінету Міністрів України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>.

20. Дженджеро О. Комунікативне спрямування у навчанні рідної мови / Комунікативна компетенція у професійній діяльності педагога і психолога: збірник наукових праць // Полтава, Освіта, 2007. С. 132 – 135.

21. Дьяченко Т.О. Формування комунікативних вмінь молодших школярів / Т.О. Дьяченко // 2013. URL: http://famous-school.ucoz.ua/metod_rab/uzagalnennja_pedagogichnogo_dosvidu.pdf

22. Ельконін Б. Д. Понятіє компетентності с позицій розвиваючого обучения/ Б. Д. Эльконин// Современные подходы к компетентностно ориентированому образованию. Красноярск: ООО Красноярский издательский дом. 2002. С. 116
- 23.Ємельянов, Ю.Н. Теорія формування и практика вдосконалення комунікативної компетентності. / Ю. Н. Ємельянов . Луганськ: ЛГУ, 1990. С.403.
24. Заболотна О.П. Формування ключової комунікативної компетентності молодшого школяра./ О.П. Заболотна// Освіта.ua 2015.
25. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. 2000. №32. С. 6–7.
26. Зеленська О. Використання іноваційних технологій на уроках в початкових класах / Олена Зеленська//Початкова школа 2013. №9 С. 47–48.
27. Зимова І.О. Ключові компетентності як результативно-цільова основа компетентнісного підходу в освіті / І.О. Зимові. Москва: ІЦ ПКПС, 2004. С.42.
28. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. К. Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. С.10–18.
29. Концепція Нової української школи / Міністерство освіти і науки України. [загальна редакція М. Грищенко]. 2016. С. 4–14 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
30. Копелюк С. Формування комунікативної компетентності учнів початкової школи на уроках літературного читання / С. Копелюк // Гірська школа українських Карпат. 2015. № 12 – 13 С. 163 – 165.
31. Кравченко Т.Г. Проблема збагачення, уточнення й активізації словникового запасу молодших школярів / Т.Г.Кравченко // Одеса. 2012. С.18.
32. Кузьміна Н. В. Професіоналізм особистості викладача та майстра виробничого навчання / Н.В. Кузьміна / / М.: Вищ. шк., 1990. С.119.

33. Левицька М.М. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів / М.М. Левицька // Початкова освіта. 2014. № 10. С. 16
34. Леонтьєв О.М. Діяльність. Свідомість. Особистість/ О.М. Леонтьєв. М., 1977.
35. Мамчур, Л. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів ос-новної школи: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Херсон ква: Политиздат. 1975. С.130.
36. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. [5-те вид., доп. і переробл.]/ Н.Є. Мойсеюк.// К., 2009. с. 463
37. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи // Київ 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
38. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.10.2008 року №944 «Про завершення I (підготовчого) етапу дослідно-експериментальної роботи на базі експериментального навчального закладу всеукраїнського рівня загальноосвітньої школи I - III ступенів N 123 м. Харкова» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0944290-08>
39. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Київ 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
40. Ничкало Н. Г. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: [моногр.] / Н.Г.Ничкало. Хмельницький: ТУП, 2002. С.334 .
41. Новак М. Теоретичні основи формування комунікативної компетентності молодших школярів/М. Новак // Початкова школа. 2014. № 2. С. 56–58.
42. Онопрієнко О.В «Формування ключових предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі.» / О.В.Онопрієнко. Національна академія педагог. наук України інститут педагогіки: Звіт Київ. 2013. С.100.
43. Охріменко Л. Організація групової роботи учнів під час вивчення української мови в початкових класах / Л. Охріменко // Початкова школа. 2017. № 2. С. 10.

44. Пономарьова К. І. Особливості змісту нових навчальних програм. Українська мова. 1 – 4 класи / К. І. Пономарьова // Початкова освіта. 2012. № 14 – 15 (квітень). С. 3–4.
45. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті О.В. Овчарук //Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. (під заг. ред. О.В. Овчарук. К. 2004. 111 с.)
46. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод, посіб. / О. І. Пометун Київ : АСХ, 2004. С.192.
47. Прищепа О. Ю. Розвиток мовленнєвої компетентності учнів 1–4 класів / О. Ю. Прищепа. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2010 рік: наукове видання. Київ: Педагогічна думка, 2011. С. 276–277.
48. Рекомендація Європейського Парламенту і Ради 2008/С 111/01 «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» 2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_988#Text
49. Руснак І.С. Технології виховного процесу в початковій школі/І.С.Руснак, Г.Я.Федух, С.З.Романюк. Чернівці-Вижниця: Черемош, 2016. С.92–94.
50. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті; світовий досвід та українські перспективи; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2005.
51. Селевко Г. К Компетентности и их классификация / Г. К. Селевко // Народное образование. 2009. № 4. С. 138–143.
52. Сырятов Н. Н. Внутрифирменные профессиональные стандарты как основа функционирования системы управления персоналом предприятия / Н. Н. Сырятов // Менеджмент сегодня. 2009. № 4. С. 28–33.
53. Сіранчук Н. Лінгводидактичні принципи формування лексичної компетентності молодшого школяра / Н. Сіранчук // П. школа 2017. №1 С. 47.

54. Скворцова С.О. Компетентності та компетенції: співвідношення понять/ О.С.Скворцова, Я.С.Цимбалюк//Пошук молодих. Збірник матеріалів Херсон: 2010. Вип 9. С. 5 – 7.
55. Славова В.П. Формування та розвиток комунікативної компетентності молодших школярів. / В.П. Славова // Освіта.ua 2013 URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/34538/
56. Сухомлинський В. А. Вибрані твори В 5–ти т./В.А. Сухомлинський Київ: Рад. Школа, 1979 Т. 1 С.653–686
57. Співак Б. Урок позакласного читання, 4 / Б. Співак, І. Базарницька // Початкова школа. 2017. № 5. С. 9
58. Франсіско Мартін дель Буї, Ана Фернандес Запіко. Ефективна програма розвитку особистості в освітніх контекстах: перші результати/ Ф. Мартін дель Буї// Журнал Магістр том.19 2003. URL: <https://reunido.uniovi.es/index.php/MSG/article/view/13950/13728>
59. Хомич Г.М. Формування комунікативної компетентності учнів початкових класів / Г.М. Хомич // 2012. URL: <http://novoaleksandrivka-nov.edukit.kherson.ua/downloadcenter/vl/1/?search=%D0%A5%D0%BE%D0%BС%D0%B8%D1%87>
60. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования./ А.Хуторской // Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.
61. Чабайовська М.І. Педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі/ М.І.Чабайовська, Г.М.Гаєвська, Р.М.Гавриленко. Тернопіль: Мальва-ОСО 2015. С.154, 166.
62. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. 1999. № 2. С. 30–34.
63. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / Василь Васильович Ягупов. К. : Либідь, 2002. С. 560.

ДОДАТКИ

Додаток А

Продовж казку

Прочитайте початок казки «Парасоля». Завершіть цю історію.

Використовуйте ключові слова.

Парасоля

Одного разу, коли вивірка Пострибунка гуляла лісом зірвався вітер і почав накрапати дощ. Вона почула, як хтось її покликав:

– Білочка, допоможи мені.

Пострибунка почула і кинулася, перестрибнула через кущі та не вірячи своїм очам вона побачила парасолю, яку хтось забув на лавці. Підхопив її вітер і поніс на галявину...

Ключові слова:

Дощ – рясний, ллє; Парасоля – зручна, схожа на гриб; Зайчик та Їжачок – ховається; Жаба – насолоджується дощем.

Додаток Б**ПАМ'ЯТКА****«ПРАВИЛА РОЗМОВИ ПО ТЕЛЕФОНУ»**

1. Привітайся. Зверни увагу на форму звертання.
2. Відрекомендуй себе. Вкажи причину дзвінка.
3. Запитай те, про що вам потрібно дізнатись.
4. Подякуй за надану інформацію.
5. Попрощайся.

Додаток В

Формули, що властиві телефонній розмові

Для встановлення зв'язку:

Алло!

Школа № 4!

Для уточнення:

Це квартира Горєлових?

Це магазин «Атлант»?

Це Оксана Володимирівна?

Ярославе, це ти?

Прохання запросити до телефону:

Запросіть, будь ласка, до телефону Іллю.

Покличте, будь ласка, до телефону Іванну.

Ви б не могли запросити до телефону

Людмилу Іванівну?

Ви б не могли запросити до телефону

Віктора Павловича?

Покличте, будь ласка, до телефону Віку.

Запросіть, будь ласка, до телефону Михайла.

Можлива відповідь:

Слухаю вас!

Ні! Ви помилилися!

Ви не туди телефонуєте.

Так! Ви не помилилися

Ви не точно набрали номер.

Тут таких немає.

Так.

Можлива відповідь:

Зараз.

Звичайно, покличу.

Зараз вона підійде.

Хвилинку почекайте.

Його немає вдома.

На жаль вона вийшла.

Шкода, його зараз немає.

Ви б не могли
зателефонувати пізніше.

Додаток Г
ПАМ'ЯТКА
«МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ»

1. У діалозі необхідно вживати ввічливі вислови: будь ласка, шановний, дякую, спасибі, дуже вдячний, будьте ласкаві та ін.
2. Вживайте українські звертання: пане, пані, добродій, добродійко, шановний.
3. Дотримуватись норм літературної мови.
4. Тон розмови повинен бути емоційним і доброзичливим.
5. Використовуйте жести та міміку відповідно до теми розмови

Додаток Д
ПАМ'ЯТКА
«ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ»

1. Уважно, зацікавлено, з прихильністю вислуховуйте запитання співрозмовника.
2. Не перебивайте співрозмовника ні словами, ні жестами, ні мімікою.
3. Перед початком розмови обміркуйте питання, сформууйте в голові речення (відповідь або запитання), говоріть чітко й виразно.
4. Дотримуйтеся мовленнєвого етикету, літературної мови, користуйтеся запропонованим учителем алгоритмом.

Додаток Е

Як вести телефонну розмову?

Телефонну розмову необхідно починати з привітання. Єдиний раз, коли ви можете пропустити привітання, це коли ви телефонуєте в 103 і не можете чекати або зателефонували на лінію допомоги для екстреної інформації. Водночас поспішність може завадити ввічливості в розмові. Якщо ви телефонуєте знайомому або другу сім'ї, після привітання необхідно представитися. Якщо ви впізнаєте голос свого друга, який бере слухавку, ви можете сказати, наприклад: «Привіт, я Настя Білик!», або «Привіт, Іванко, тобі дзвонить Настя Білик!», або «Добрий день, Іванко», «Тебе турбує Настя Білик!», або «Привіт, це я, Настя!»

До речі, найкраще тактовно натякнути своїм друзям і попросити їх не забувати представитися, коли вони дзвонять вам додому, щоб вам і вашим батькам було з ними весело спілкуватися і обмінюватися інформацією. Тому, щоб не заплутатися, краще заздалегідь домовитися з подругою (другом): «Нумо представлятись, коли зателефонуємо один одному!» Якщо ви дзвоните подрузі (другові), а хтось із їх батьків відповідає по телефону, після необхідних привітань і представлень можна запитати, наприклад: «Чи можна запросити Іванку до телефону?», або «Можна мені поговорити з Іванкою?», або «Чи не могли б ви покликати Іванку до телефону?», або «Попросіть, будь ласка, Іванку!»

Щоб точно потрапити в потрібну квартиру, після привітання можна запитати, наприклад: «Це квартира Чернишових?» «Отримавши ствердну відповідь, необхідно представитися та ввічливо запросити друга до телефону. Краще бути коротким і лаконічним, не описувати і не деталізувати особливості, щоб було зручно вам і вашому співрозмовнику. Оскільки під час телефонної розмови учасники розмови не мають можливості бачити один одного, доцільно проводити різні уточнення, запитання та перехресні допити. Якщо ваш друг вам щось розповідає, час від часу ви можете дати йому зрозуміти, що ви чули, що він говорив, і що ви зрозуміли, що він говорить (бо

якби ви мовчки кивнули ствердно, він би не побачив). Для підтвердження вашої уваги до слів співрозмовника іноді в діалог вставляють такі слова: «Так, так», «Так, я чую, що ви говорите», «Так, я розумію», «Звичайно». Відповідно до етикету, чоловік кладе слухавку лише після того, як жінка перестане розмовляти. Наприкінці розмови треба попрощатися. Замість того, щоб просто попрощатися, ви можете сказати співрозмовнику щось приємне, наприклад: «Дякую за інформацію», або «Мені було приємно з вами поговорити», або «Дякую, що приділили мені кілька хвилин» тощо.

Зазвичай, відповідаючи на телефонний дзвінок, говорять: «Привіт!», «Так», «Я слухаю» або «Я вас слухаю». Якщо просять когось із дорослих покликати до телефону, вам потрібно сказати: «Хвилинку, будь ласка!», «Зараз», «Будь ласка, зачекайте!» і так далі. Ні за яких обставин не слід запитувати: «Чому?» або «Що ти хочеш сказати їй (йому)?». Якщо людини, яка відповідає на телефонний дзвінок, немає вдома, ви повинні ввічливо запитати, чи потрібно вам щось їй передати, або підказати, коли краще передзвонити.

Якщо вам дзвонять, коли у вас є гості, потрібно вибачитися перед ними і ввічливо попросити абонента зв'язатися з вами в більш зручний час, якщо, звичайно, повідомлення не термінове і є можливість передзвонити після того, як гість піде. У будь-якому випадку розмова повинна бути короткою. Якщо вам зателефонували помилково, не потрібно злитися, підвищувати голос, а краще спокійно сказати співрозмовнику, що сталася помилка «Ви не туди зателефонували» або «Ви помилися номером». У цьому випадку неприйнятно відповідати грубо.

Коментувати чужу розмову непристойно, якщо ви стали її свідком, або висловлювати своє ставлення до теми розмови вголос, наприклад, використовуючи фрази типу: «Знайшли про що поговорити!» або «Може, досить про це говорити?». Тактовна людина намагатиметься триматися подалі від того хто розмовляє по телефону і не виявляє зайвої цікавості.

Додаток 3

Вправи на вироблення вмінь керувати роботою дихального апарату

Вправа 1.

Ляжте на спину і покладіть долоні на живіт.

1. Зробіть спокійний, плавний, «відфільтрований» видих через рухливі пружні губи на «ф-ф-ф». Видих повинен бути в межах природної потреби, а не раптово, щоб не розслабити м'язи.

2. Повільно видихніть. Тримайте паузу.

3. Рівно і спокійно вдихніть через ніс. Видихніть трохи. На мить затримайте дихання.

4. Зробіть спокійний, плавний, «відфільтрований» видих через пружні губи за схемою «ф-ф-ф», але значно довше, ніж на початку вправи.

Вправа 2.

1. Видих «ф-ф-ф».

2. При активному русі діафрагми, міжребер'я та косих м'язів вдихнути на рахунок 1-3.

3. Затримка на одну секунду.

4. Видихніть «ф-ф-ф».

Практика вимови (артикуляції)

Тренуйтеся перед дзеркалом:

- витягнути губи трубочкою;
- посміхніться;
- зробіть так, як кицька лиже крем.

Практика дикції:

- Звуконаслідування;
- чистомовки;
- скоромовки

Додаток Ж

ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ ПІД ЧАС ІНТЕРВ'Ю

1. Привітайтеся. Зверніть увагу на форму звертання.
2. Назвіть себе. Вкажіть тему інтерв'ю..
3. Повідомте ім'я інтерв'юйованого.
4. Говоріть ввічливо.
5. Відповіді повинні бути повними.
6. Подякуйте за надану інформацію.

Додаток К

РОБОТА У ПАРАХ ТА МАЛИХ ГРУПАХ

Правила групової роботи.

Після того, як вчитель розділив учнів на групи, вони отримали завдання, яке група повинна виконати за короткий час (3-5 хвилин), і оголосити результати роботи групи. Для організації роботи слід оголосити учням правила роботи:

I. Швидко розподіліть ролі в групі:

Спікер (лідер групи):

1. Читає завдання;
2. Організовує виконання завдань, пропонує членам групи виступити один за одним;
3. Стимулює групу до роботи;
4. Підсумовує роботу;
5. Порадившись з групою визначає доповідача.

Секретар:

1. Робить короткий чіткий запис про наслідки роботи своєї групи;
2. Як учасник групи, під час підсумування підсумків, має бути готовим сформулювати думку групи або допомоги доповідачу.

Спостерігач (слідкує за таймером):

1. Пильнує час;
2. Заохочує групову роботу.

Доповідач:

1. Чітко формулює результати роботи групи;
2. Доповідає про отримані результати.

II. Почніть, за бажанням, висловлювати свою думку, а потім по черзі.

III. Не перебивайте свого колегу, дотримуйтеся правил активного слухання.

IV. Обговорюйте ідеї, а не окремих учнів, які висловлюють ідеї.

V. Відмовтеся від оцінки та образи членів групи.

VI. Намагайтеся досягти спільної думки в групі, хоча іноді в групі може бути декілька унікальних думок, і вони мають право на те, щоб їх почули.

Додаток Л

Методика «Ситуативний діалог»

Мета: визначити на якому рівні сформовано вміння вести діалог.

Матеріал: таблиця спостережень, мовленнєві ситуації, змодельовані вчителем.

Процедура виконання: вчитель дає учням завдання створити діалог за запропонованою ситуацією, темою. Вчитель створює схему висловлювання, а учні розподіляють ролі й заповнюють цю мовленнєву схему особистими репліками, змістовними реченнями.

Ситуація 1. Уяви, що ти зустрів/ла приятеля/подругу, прийшовши на тренування. Яка розмова може відбутися між вами?

План діалогу:

Привітання.

Розмова про заняття спортом, секцію, тренера.

Улюблений вид спорту

Подяка за розповідь.

Прощання.

Ситуація 2. Запитай у друга/подруги, де він/вона мріє побувати.

Побудуйте діалог «Я мрію потрапити...»

Ситуація 3. Побудуй з однокласником/однокласницею діалог на тему «Українці дуже смілива нація. Доведи це».

Ознаки рівнів:

Високий рівень.

Учень швидко включається в діалог, вміє уважно з повагою слухати співрозмовника, демонструє високу культуру спілкування, висловлює не лише свою думку з теми розмови, а й зіставляє різні погляди на ту саму тему. Обсяг і мовне оформлення реплік діалогу відповідає високому рівню.

Достатній рівень.

Учень самотійно будує діалог, обсяг якого відповідає нормам; вміє формулювати слушні запитання і коротко, чітко відповідати на запитання співбесідника; додержується правил спілкування в розмові, мовленнєвого

етикету в діалозі (висловлює схвальне ставлення щодо сказаного або ввічливо не погоджується із співрозмовником). Разом з тим, у його діалозі можуть траплятися відхилення від теми, учень може припускатися окремих мовленнєвих помилок, може порушувати логічний зв'язок між деякими репліками.

Середній рівень.

Учень будує діалог, який за обсягом не відповідає нормі, але наближається до неї, додержується правил спілкування в розмові, слухно користується сталими виразами, властивими для бесіди, з використанням правил ввічливого спілкування. У його діалозі можуть бути певні відхилення від теми, може не бути вступної та підсумкової реплік, можуть виникати порушення логічного зв'язку між фразами. Побудова речень, підбір слів, інтонація, потребують коректив.

Початковий рівень.

Учень утримується від спілкування, не проявляє активності, слідує за ініціативними дітьми, не висловлює свої думки чи бажання, проявляє байдужість у спілкуванні, не надає дієвої взаємодопомоги, відмовляється від допомоги дорослих чи учасників групи, тримається осторонь.

Додаток М

Методика «Діагностика мовленнєвого етикету»

Мета: в навчальній взаємодії визначити рівень сформованості вміння регулювати емоційний стан; визначити рівень володіння правилами, яких слід дотримуватися під час інтерв'ю; під час розмови по телефону; під час спілкування.

Матеріал: таблиця спостереження за учнями четвертого класу.

Учні під час спостереження вели щоденник, створювали мовленнєві ситуації, за вказівками вчителя.

Хід проведення: вчитель дає учням завдання створити розмову за запропонованою мовленнєвою ситуацією. Педагог задає схему висловлювання, а учні розподіляють ролі й заповнюють цю мовленнєву схему особистими репліками. Учням четвертого класу запропонували вести щоденник своїх вражень, переживань та їх оцінок. Це означало спілкування з самим собою, самопізнання. Учні могли обговорювати з товаришами ситуації в які вони потрапляли. Їхня згода чи незгода з думками того, хто веде щоденник вражень, допоможе подолати розгубленість, внутрішні сумніви, допоможе вирішити конфлікт.

Ситуація мовлення.

Уявіть, що ви скачете на скакалках зі своєю подругою.

Під час гри трапилася непередбачувана ситуація.

Розіграйте ситуацію мовлення, у якій учасники розмови поводити себе так, що непередбачувана подія не перетворилася на неприємність.

Приклад діалогу під час гри.

Іванка: Привіт, Мілана!

Мілана: Привіт, Іванка!

Іванка: Тобі подобається скакати на скакалці?

Мілана: Так. Але я вже давно цього не робила. У тебе є скакалка?

Іванка: Мені мама нещодавно купила.

Мілана: Можна мені поскакати трішки?

Іванка: Так, будь ласка!

Мілана: Тільки відійди подалі!

Іванка: Ой! Ти мене вдарила. Я ще не встигла відійти!

Мілана: Ой, пробач мені, я не побачила.

Іванка: Нічого, вже не дуже болить! Я не ображаюся.

Мілана: Правда? Ти справжня подружка.

Іванка: Ти теж. С тобою весело й цікаво.

Мілана: В мене ніколи не було таких подружок.

Іванка: В мене теж. Ідемо до мене пити чай.

Мілана: Ходімо!

Показники рівня:

Здатність застосовувати правила спілкування під час розмови вважали сформованими на високому рівні, якщо учень виявляв готовність до розмови; був налаштований на позитивне спілкування; виявляв бажання зацікавити партнерів; був здатний сприймати і розуміти; прагнув змінити поведінку, проявляв емпатію до партнера; правильно будував діалог, доводив його до логічного завершення.

Здатність застосовувати правила спілкування під час розмови вважали сформованими на достатньому рівні, якщо учень був налаштований на побудову діалогу; не був байдужий до активності співрозмовників; майже завжди виявляв готовність до контакту, та прагнення змінити поведінку, наміри, думки, зберігав позитивний настрій. У його діалозі можуть траплятися незначні відхилення від теми, учень може припускати окремих мовленнєвих помилок.

Здатність застосовувати правила спілкування під час розмови вважали сформованими на середньому рівні, якщо учень не в повній мірі був налаштований на побудову діалогу; був байдужий до активності співрозмовників; частково виявляв готовність до контакту, але виявляв прагнення змінити поведінку, наміри, думки, намагався зберегти позитивний

настрій. У його діалозі можуть траплятися відхилення від теми, учень може припускатися окремих мовленнєвих помилок.

Здатність застосовувати правила спілкування під час діалогу вважали сформованими на початковому рівні, якщо учень не був готовий до спілкування, виникали порушення логічного зв'язку між фразами. Побудова речень, підбір слів, інтонація, потребували коректив, він не зміг показати себе з кращого боку, його пасивність була сприйнята співрозмовниками як недолік.

Додаток Н

Діагностика комунікативних здібностей

Тест «Рівень комунікативних здібностей у спілкуванні»

1. Я зазвичай висловлюю свою думку відкрито, не мовчу. Так/ні
2. Я завжди відстоюю свої права як споживача, не мовчу. Так/ні
3. Загалом, коли мене щось турбує або я не задоволений, я висловлюю це. Так/ні
4. Мені неважко сказати «ні» і розірвати відносини, які мені не подобаються. Так/ні
5. Я завжди прошу про допомогу, якщо вона мені необхідна. Так/ні
6. Я не маю проблем з встановленням позитивної взаємодії з іншими. Так/ні
7. Я легко заводжу друзів. Так/ні
8. Я спокійний і добре контролюю свої емоції. Так/ні
9. Я можу знайти інформацію, яка мені необхідна. Так/ні
10. Я завжди шукаю альтернативні рішення, для вирішення якоїсь проблеми. Так/ні

Ключ до тесту. Відповідь «Так»

- 0 – 2 – низькі комунікативні здібності
- 3 – 5 – середні комунікативні здібності
- 6 – 8 – достатні комунікативні здібності
- 9 – 10 – високі комунікативні здібності